

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти ступеня «магістр»
з теми: **«СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВПО: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ
ВИРІШЕННЯ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми «Соціальна допомога»
спеціальності 232 Соціальне забезпечення
галузі знань 23 Соціальна робота
денної форми здобуття вищої освіти

Вапняр Даша Василівна

Керівник: Гевчук Н.С., кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри соціальної роботи

Рецензент: Дідик Н.М., кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В ОБ’ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	6
1.1 Поняття та особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	6
1.2 Нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації ВПО в Україні	12
1.3 Роль об’єднаних територіальних громад у процесі інтеграції та адаптації ВПО	15
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В ОБ’ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (НА ПРИКЛАДІ МАКІВСЬКОЇ ТГ).....	23
2.1 Процедура та методи дослідження рівня соціальної адаптації.....	23
2.2 Аналіз результатів дослідження рівня соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді.....	24
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В ОТГ	42
3.1 Напрями покращення соціальної адаптації ВПО в об’єднаних територіальних громадах.....	42
3.2 Практичні рекомендації для покращення соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді.....	59
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	89
Додаток А.....	89
Додаток Б	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Станом на сьогодні Україна переживає одну з наймасштабніших внутрішніх міграцій у своїй історії, спричинену повномасштабною військовою агресією. Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) стикаються з численними викликами: зміною місця проживання, втратою майна, соціальних зв'язків, роботи, а іноді й підтримки з боку держави. В умовах децентралізації важливу роль у підтримці ВПО відіграють об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ), які стають новим середовищем для проживання, соціалізації та інтеграції цих людей. Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів вдосконалення соціальної адаптації ВПО в ОТГ, зокрема в умовах постійних змін, викликів та обмежених ресурсів. Дослідження проблематики дозволяє сформулювати практичні рекомендації щодо створення сприятливих умов для інтеграції переселенців у нові соціальні простори.

Особливого значення набуває тема на прикладі Маківської територіальної громади, яка стала прихистком для значної кількості ВПО з різних регіонів України. Незважаючи на обмежені ресурси, громада намагається забезпечити базові потреби переселенців, створити умови для їх залучення до соціального життя та інтеграції в місцеву спільноту. Водночас, існують проблеми, пов'язані з нестачею психологічної допомоги, поліпшенням доступу до соціальних послуг, забезпеченням економічної підтримки та активізації громадської участі ВПО. Тому вивчення реального стану соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді дозволяє не лише оцінити ефективність наявних механізмів підтримки, а й напрацювати конкретні шляхи їх удосконалення з урахуванням потреб як переселенців, так і приймаючої громади.

Метою дослідження є аналіз особливостей а також розробка шляхів та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальної адаптації ВПО в умовах ОТГ, зокрема на прикладі Маківської територіальної громади.

Завдання дослідження:

- з'ясувати сутність поняття «соціальна адаптація» у контексті ВПО;

- дослідити нормативно-правове забезпечення процесу адаптації ВПО в Україні;
- визначити роль об'єднаних територіальних громад у забезпеченні умов для соціальної адаптації ВПО;
- провести емпіричне дослідження рівня соціальної адаптації ВПО у Маківській територіальній громаді та визначити основні проблеми та бар'єри у процесі адаптації;
- сформулювати напрями покращення соціальної адаптації ВПО в об'єднаних територіальних громадах;
- розробити практичні рекомендації для покращення соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді.

Об'єкт дослідження – процес соціальної адаптації ВПО в ОТГ.

Предмет дослідження – особливості соціальної адаптації ВПО в ОТГ та ефективність заходів, спрямованих на подолання адаптаційних труднощів, зокрема на прикладі Маківської територіальної громади.

Гіпотеза дослідження. Передбачається, що соціальна адаптація ВПО у територіальних громадах значною мірою залежить від рівня розвитку місцевої інфраструктури, доступу до соціальних послуг, ступеня залучення ВПО до громадського життя та наявності цілеспрямованої підтримки з боку органів місцевого самоврядування. Високий рівень соціальної адаптації досягається за умови комплексного міжвідомчого підходу та індивідуалізованої підтримки.

Методи дослідження: теоретичні методи (аналіз і синтез наукової літератури, систематизація нормативно-правових документів), емпіричні методи (авторське анкетування, методика К. Роджерса і Р. Даймонда для вивчення рівня адаптації), кількісні та якісні методи аналізу (статистична обробка даних, інтерпретація результатів дослідження).

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та соціальними службами для вдосконалення програм підтримки ВПО. Практичні рекомендації, розроблені в ході дослідження, сприятимуть

покращенню адаптаційного клімату в ОТГ, зокрема на прикладі Маківської територіальної громади, підвищенню рівня інтеграції ВПО у громаду та ефективному використанню місцевих, державних і міжнародних ресурсів для підтримки переселенців.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були представлені в збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, стаття на тему «Вплив воєнних дій на психологічний стан та соціальну адаптацію ВПО» [6] та в журналі «Соціальна робота та психологія: освіта і наука», стаття на тему «Оцінка соціальної роботи із постраждалими від воєнних дій в об'єднаній територіальній громаді» [7].

Структура магістерської роботи: вступ, три розділи, висновок і список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг – 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

1.1 Поняття та особливості соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб

Соціальна адаптація ВПО є складним і багатовимірним процесом, що охоплює інтеграцію людей, які змушені були залишити свої домівки через збройні конфлікти, насильство або інші кризові обставини, у нове соціальне середовище та передбачає не лише забезпечення базових життєвих потреб, але й формування нових соціальних зв'язків, доступ до освіти, працевлаштування, медичних послуг та участі у громадському житті. Особливості адаптації ВПО визначаються як індивідуальними факторами – віком, рівнем освіти, психологічним станом, – так і зовнішніми умовами, серед яких ключову роль відіграють державна політика, ставлення місцевих територіальних громад і доступність ресурсів для підтримки переселенців.

Слово «адаптація» походить від латинського *adapto* – «приспосовую», а з англійської *adaptation* перекладається як «приспосовування» [1]. Спочатку термін вживали переважно в біології для опису процесу, під час якого організм приспосовується до умов зовнішнього середовища – як у своїй будові, так і у функціонуванні. Згодом поняття адаптації почали активно використовувати в гуманітарних науках, особливо у контексті людини.

Адаптація людини – це процес її активної взаємодії з навколишнім середовищем, що не лише допомагає забезпечити нормальну життєдіяльність, а й сприяє гармонійному розвитку як у біологічному, так і соціальному аспектах [64, с. 56], що охоплює кілька рівнів (рис.1.1).

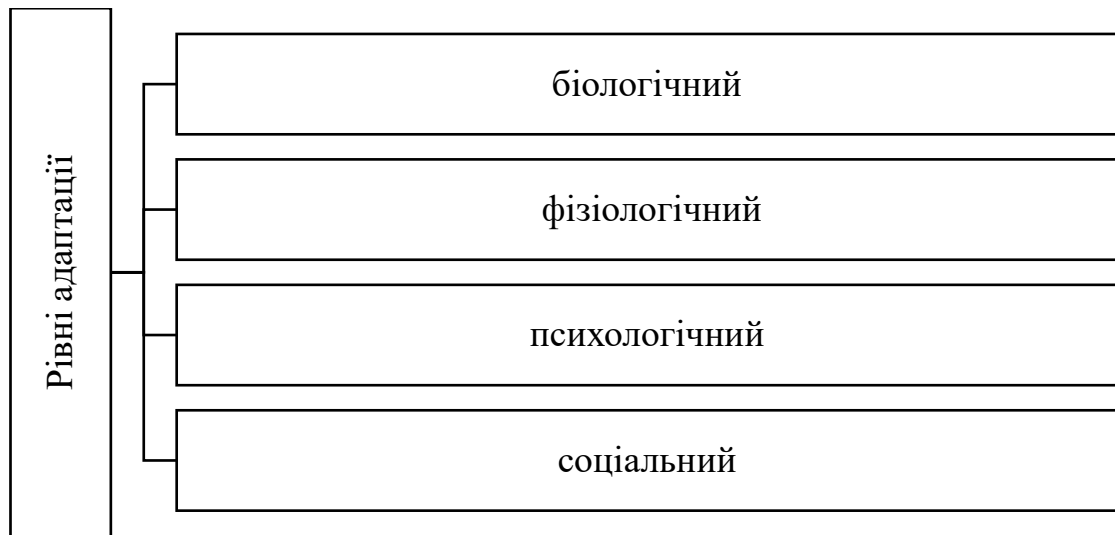

Рис. 1.1 Рівні адаптації

Джерело: складено автором за даними [64]

Адаптація – це здатність реагувати на зміни зовнішнього середовища, підтримувати стабільність функціонування і виживання. Така здатність дозволяє системі підтримувати себе, бути гнучкою до змін та розвиватися. Живими системами вважають як прості біологічні організми, так і людину як складну біосоціальну істоту. Особливо важливим є те, на що звертає увагу Герасимова І. В., а саме те, що адаптація полягає не лише в здатності реагувати на зміни довкілля, але й у можливості створювати внутрішні механізми та моделі, які дозволяють впливати на саме середовище з метою його трансформації [12, с. 18].

У психологічному словнику адаптація розглядається як всеосяжний процес, у якому людина пристосовується до змінених умов навколишнього середовища, нових обставин життя та діяльності, що відбувається через зміну фізіологічних, психологічних і соціальних реакцій, які допомагають людині функціонувати нормально в нових, незвичних ситуаціях. Адаптація не є просто реакцією на зміни, а залежить від багатьох чинників. Важливу роль відіграє рівень розвитку особистості, її можливості, а також вимоги нового середовища. У результаті цього процесу відбуваються зміни в різних сферах:

– фізіологічній – може змінюватися чутливість органів чуття, прискорюються реакції, підвищується м’язове напруження тощо;

– психологічній, де активізуються пізнавальні процеси – увага, пам'ять, мислення; людина краще навчається і опановує нові знання;

– соціальної, де відбувається переосмислення цінностей, розуміння нової ситуації, людина починає діяти цілеспрямовано й приймає рішення.

У межах дослідження соціальної адаптації ВПО важливо проаналізувати наукові підходи до трактування поняття, представлені різними вітчизняними дослідниками. Автори розглядають соціальну адаптацію як багатовимірний процес, що включає як індивідуальні, так і соціальні чинники, залежить від зовнішнього контексту та внутрішніх ресурсів особистості. В таблиці 1.1 висвітлено основні підходи до розуміння соціальної адаптації.

Таблиця 1.1

Трактування поняття «соціальна адаптація» у працях вітчизняних дослідників

Автор	Трактування/підхід до соціальної адаптації
А. Камбур [22]	Соціальна адаптація – важливе явище для будь-якої соціальної системи, особливо в умовах трансформації, конфлікту. Необхідний аналіз адаптивних механізмів та мінімізація негативних наслідків (аномія, девіація, конфліктність).
І. Герасимова [12, с.18]	Адаптація – як процес активної взаємодії особи із середовищем, не лише пасивне пристосування, але й творче перетворення соціального середовища.
О. Новікова, О. Панькова [37]	У контексті вимушеної міграції соціальна адаптація ВПО вимагає вдосконалення державної політики.
О. Малиновська [35]	Дослідження фокусуються на міжнародному досвіді адаптації ВПО та дотриманні правових норм.
Н. Мазіна [33]	Акцент на соціально-економічній адаптації ВПО – труднощі житла, працевлаштування, фінансів. Важливо формувати ефективні адаптаційні стратегії.

Джерело: складено автором за даними

У підсумку можна зазначити, що наукові підходи до розуміння соціальної адаптації ВПО є багатогранними й охоплюють як психологічні, так і соціально-економічні, правові та політичні аспекти. Вітчизняні дослідники наголошують на важливості як індивідуального потенціалу особистості, так і зовнішніх умов, зокрема державної політики та суспільної підтримки.

У цьому контексті важливо окреслити ключові чинники, які безпосередньо впливають на успішність процесу адаптації особистості до нових соціальних умов. До основних чинників, що впливають на успішну адаптацію людини, належать:

1. Соціальний інтелект – це здатність розуміти інших людей, встановлювати з ними контакт, передбачати їхні дії й ефективно взаємодіяти, що передбачає інтуїцію, вміння адаптуватися в соціумі, а також витримку у складних ситуаціях [30].

2. Самоефективність – це впевненість людини у власних силах, у тому, що вона здатна контролювати події у своєму житті та впливати на хід обставин [29].

3. Самоактуалізація – це ступінь, до якого людина реалізує свої потреби – як основні (їжа, безпека), так і вищі (емоційне задоволення, самореалізація); прагнення до повного розкриття свого потенціалу [58].

Крім основного поняття адаптації, психологи виділяють ще кілька пов'язаних термінів, що важливо зазначити (рис. 1.2).

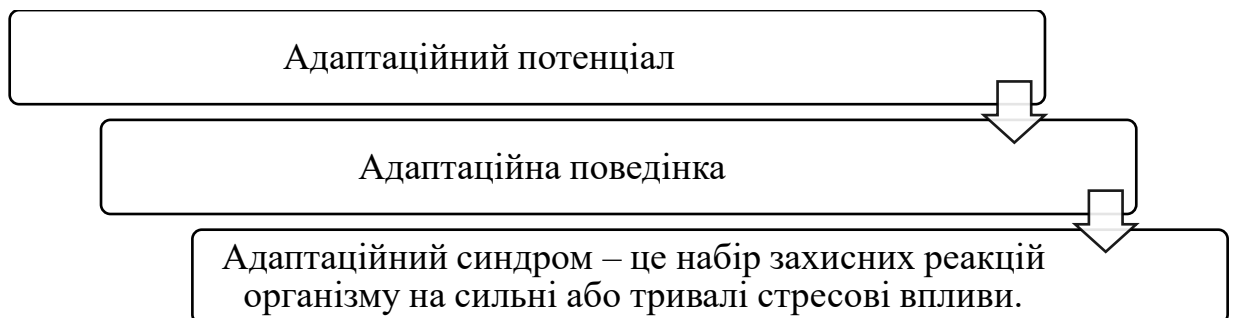

Рис. 1.2 Основні поняття адаптації

Джерело: складено автором за даними [68]

Адаптаційний потенціал – це здатність людини мобілізувати свої фізіологічні, психічні та соціальні ресурси для ефективної поведінки в нових умовах. Щодо адаптаційної поведінки, то це така поведінка, яка допомагає людині найкращим чином впоратися з новою ситуацією чи змінами в житті. Адаптаційний синдром – це набір захисних реакцій організму на сильні або тривалі стресові впливи, який проходить в кілька етапів:

1. Стадія тривоги – організм мобілізує сили для боротьби зі стресом.

2. Стадія опору – активуються внутрішні ресурси для подолання ситуації.

3. Стадія виснаження або стабілізації – залежно від здатності організму впоратися з навантаженням або відновитися [55].

Соціологія, своєю чергою, фокусується переважно на соціальній адаптації, бо саме вона є найближчою до предмета цієї науки, тобто йдеться про пристосування людини до нових соціальних умов, правил і взаємин у суспільстві. У соціологічних джерелах поняття соціальної адаптації пояснюється як форма взаємодії людини або соціальної групи з навколишнім соціальним середовищем (тобто умовами конкретної організації або суспільства загалом). Процес спрямований на те, щоб узгодити очікування й вимоги як самої людини чи групи, так і суспільства, до якого вони пристосовуються [60, с. 12]. Соціальна адаптація передбачає набір дій, спрямованих на те, щоб поведінка індивіда або групи відповідала нормам, цінностям і правилам, які прийняті у цьому середовищі. Соціолог А. Камбур підкреслює, що на відміну від загальної адаптації, що характерна для всіх живих істот, соціальна адаптація є винятково людською та передбачає пристосування не тільки до природи, а й до суспільних умов [22]. Соціологи відзначають, що соціальна адаптація – це складне явище, що охоплює різні аспекти людського життя. Особливої актуальності набуває в умовах криз або нестабільності – наприклад, під час економічних, політичних чи соціальних потрясінь. У таких випадках людині необхідно мати не лише психологічну витривалість, але й відповідні знання та навички, щоб успішно впоратися з новими умовами.

Проблема адаптації найбільш актуальна для ВПО, які втратили дім через військові дії, окупацію або надзвичайні події. У новому середовищі їм необхідно налагодити побут, знайти роботу, включитися в нову соціальну спільноту й при цьому зберегти власну ідентичність. Така адаптація охоплює не тільки побутову або економічну складову, а й глибокі соціальні, психологічні та культурні процеси, що вимагають підтримки з боку держави, громади та суспільства загалом [8].

Початок збройного конфлікту на сході України, спричиненого агресивними діями незаконних збройних формувань за підтримки РФ, зумовив потребу у створенні нормативно-правової бази для захисту прав осіб, які були змушені

залишити свої домівки. У відповідь на зростання масштабів внутрішнього переміщення держава ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, де закріплено визначення ВПО як громадянина України, іноземця або особи без громадянства, яка законно перебуває на території України, має право на постійне проживання та була змушена покинути своє місце постійного проживання внаслідок або з метою уникнення наслідків воєнних дій, тимчасової окупації, масового насильства, порушень прав людини чи надзвичайних природних або техногенних подій [46]. ВПО, як правило, стають однією з найвразливіших груп у соціальному, економічному, психологічному та політичному плані, які часто опиняються без житла, засобів до існування, підтримки або навіть зіткнувшись з упередженим ставленням у громадах, куди переселилися. Часто багато з них не мають ресурсу або мотивації відстоювати свої права та інтереси. Однак, як зазначають експерти Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН), ВПО демонструють здатність до відновлення, гнучкість, швидке опанування нових навичок і велике бажання вижити, завдяки чому можуть стати цінним ресурсом для нових громад, у які потрапляють [18]. У процесі адаптації представники цієї версти населення набувають досвіду, що в подальшому може стати важливим для відбудови та стабілізації рідних регіонів після повернення.

Отже, соціальна адаптація ВПО – це складний, багаторівневий процес пристосування до нових умов життя, що охоплює фізіологічні, психологічні, соціальні та економічні аспекти. Вона включає не лише задоволення базових потреб, а й формування нових соціальних зв'язків, інтеграцію у громаду, професійну реалізацію та збереження особистісної ідентичності. Особливості адаптації ВПО визначаються як індивідуальними чинниками (вік, освіта, психоемоційний стан), так і зовнішніми (державна політика, підтримка з боку громади, доступність ресурсів). Успішна адаптація можлива за умови міжсекторальної взаємодії, розвитку адаптаційних стратегій, підтримки егоідентичності, соціального інтелекту, самоефективності та самоактуалізації. У контексті воєнного стану через збройне вторгнення РФ в Україні соціальна

адаптація ВПО набула особливої актуальності, вимагає системного підходу до формування політики та практик підтримки.

1.2 Нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації ВПО в Україні

Правове регулювання соціальної адаптації ВПО в Україні відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного впровадження державної політики у цій сфері. У відповідь на виклики, пов'язані зі збройною агресією та масштабним переміщенням населення, в Україні було створено нормативну основу, яка визначає правовий статус ВПО, гарантує їм соціальні права і забезпечує умови для інтеграції в нові громади.

Нормативно-правове забезпечення передбачає як національні акти, так і міжнародні зобов'язання, ратифіковані Україною. Центральне місце в системі правового забезпечення займає Конституція України, що проголошує рівність прав і свобод усіх осіб, незалежно від обставин їхнього проживання чи переміщення [28]. Стаття 33 Конституції України гарантує кожному право на вільне пересування, вибір місця проживання та право покинути територію України, що має бути збережено навіть і в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час воєнних дій або внутрішнього переміщення.

В Україні правове регулювання статусу та прав ВПО здійснюється на підставі Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року [46]. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону, ВПО визнається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка легально перебуває на території України та була змушена покинути місце постійного проживання внаслідок або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масового насильства, порушення прав людини або надзвичайних ситуацій. Наведене визначення відповідає Керівним принципам ООН з питань внутрішнього переміщення, які передбачають, що ВПО мають право

на ті самі права й свободи, що й інші громадяни держави, без жодної форми дискримінації [74].

Один із фундаментальних є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [47], що визначає статус тимчасово окупованих територій, порядок пересування осіб з цих територій, гарантії прав і свобод громадян, а також обов'язки держави щодо їх соціального захисту.

Із початком воєнних дій на сході України було ухвалено Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 року № 1669-VII [52], що регламентує особливості функціонування органів державної влади, соціального забезпечення населення, доступу до послуг та гарантій у зоні проведення АТО. Закон спрямований на підтримку постраждалого населення, зокрема ВПО.

Варто наголосити на важливості Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [48], що дає органам місцевої влади право розробляти й реалізовувати програми підтримки ВПО, зокрема щодо надання житла та соціальних послуг. Крім того, Закон України «Про соціальні послуги» передбачає надання переміщеним особам спеціалізованої допомоги для адаптації та інтеграції в нових умовах проживання [50].

Україна дотримується міжнародних стандартів, зокрема положень Конвенції про статус біженців (1951 рік) [26] та Протоколу до неї (1967 рік) [54]. Хоча зазначені документи більше стосуються біженців, проте містять важливі норми, що можуть застосовуватися і до ВПО. Окремо варто згадати і Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення, які формують основні міжнародні стандарти у цій сфері [23].

На загальнодержавному рівні низка питань, пов'язаних із ВПО, регулюється постановами Кабінету Міністрів України та нормативно-правовими актами Міністерства соціальної політики України, зокрема щодо порядку надання фінансової допомоги, процедур реєстрації та обліку ВПО, а також заходів щодо забезпечення їх житлом. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України № 989

від 30 серпня 2024 року вдосконалює порядок надання допомоги на проживання ВПО. Зокрема, передбачено автоматичне продовження виплат на 6 місяців для осіб із низьким доходом, інвалідністю або тими, хто доглядає за людьми з інвалідністю; розширено перелік отримувачів, зокрема на студентів до 23 років та осіб віком від 60 років без пенсії; уточнено порядок врахування доходів і внесено зміни щодо перерахунку виплат у разі зміни складу сім'ї. Документ спрощує доступ ВПО до фінансової допомоги [42].

З 4 квітня 2025 року набув чинності Закон України № 4158-ІХ, який суттєво оновив законодавство у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Зокрема, передбачено скасування призначення окремих видів пенсій, розширення переліку осіб, що мають право на страхові виплати, а також передачу повноважень щодо здійснення цих виплат Пенсійному фонду України. Крім того, Закон вводить нові соціальні послуги, орієнтовані на індивідуальні потреби постраждалих осіб, що свідчить про прагнення до більш адресного та ефективного соціального захисту [41]. Важливою є правова допомога, особливо для ВПО, які часто не мають доступу до адвокатів чи не орієнтуються в юридичних процедурах. Зазначене питання регулює Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який гарантує громадянам, у тому числі переміщеним особам, безкоштовний доступ до юристів, консультування, супровід у судах [40]. З огляду на те, що чимало ВПО – це вразливі сім'ї з дітьми, пенсіонери, особи з інвалідністю, для них має велике значення Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», який регламентує виплати на дітей, субсидії, матеріальну допомогу, що дозволяє частково компенсувати витрати на проживання [44].

Окрему увагу міжнародне співтовариство приділяє забезпеченню участі ВПО у громадському та політичному житті. Зокрема, у Керівних принципів ООН передбачено право ВПО на участь у справах громади, голосування та доступ до засобів реалізації цих прав. Аналогічні положення містяться в документах Ради Європи, зокрема у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № 6 (2006) [80], де наголошується на необхідності створення правових та організаційних умов для

участі ВПО у виборчих процесах. Парламентська Асамблея Ради Європи у Рекомендації 1877 (2009) [79] та Резолюції 2028 (2015) [82] також закликає Україну до всебічного виконання міжнародних стандартів у сфері захисту прав ВПО, включаючи право на вільне обрання місця проживання та сприяння інтеграції у приймаючих громадах.

Отже, нормативно-правове забезпечення соціальної адаптації ВПО в Україні є досить розгалуженим і охоплює як міжнародні стандарти, так і національні акти, що регламентують статус, права та гарантії ВПО. Законодавча база постійно оновлюється з урахуванням актуальних викликів, зокрема збройної агресії російської федерації та зростання кількості переміщених осіб. Важливим є також залучення органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій та інституцій соціального захисту. Водночас, попри значні зусилля держави, залишається потреба в подальшому вдосконаленні нормативно-правового регулювання, зокрема в частині доступу до житла, послуг, працевлаштування та участі ВПО в суспільному житті, що є передумовами їхньої повноцінної інтеграції у громади.

1.3 Роль об'єднаних територіальних громад у процесі інтеграції та адаптації ВПО

Воєнне вторгнення РФ на територію України спричинило різке зростання кількості вимушених переселенців, як внутрішніх, так і зовнішніх. За даними ООН, на кінець листопада 2022 року в Європі було понад 7,8 млн українських біженців, з яких близько 4,8 млн отримали тимчасовий захист, а в самій Україні налічувалося приблизно 5,9 млн ВПО [84]. Така кількість людей має великі потреби у житлі, працевлаштуванні, соціальній інтеграції та розвитку бізнесу, що створює виклики для громад, які їх приймають [19]. В цьому контексті об'єднані територіальні громади відіграють ключову роль, адже саме вони можуть забезпечити необхідні правові, організаційні та соціально-економічні умови для ефективної адаптації та

інтеграції ВПО, перетворюючи їхній потенціал у важливий ресурс для розвитку територій.

Збройне вторгнення росії, що почалось з 2014 року, а також повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року, додали нові виклики для діяльності громад, зокрема у питаннях захисту території, безпеки мешканців, відновлення житла у постраждалих від окупації регіонах, розмінування територій, а також прийому та адаптації ВПО [38]. Водночас проблема ВПО була актуальною ще з 2014–2015 років після тимчасової окупації Криму та збройної агресії на Донбасі, що мала враховуватися під час реалізації реформи децентралізації. За даними соціологічного дослідження «Рейтинг» (лютий 2023), 17 % українців через воєнні дії на території України змінили місце проживання після 24 лютого 2022 року, більшість з яких планують повернутися додому, але характер переселення переважно полягає у виїзді за межі свого регіону (56 %), тоді як 28 % залишилися в межах області, а 16 % – у межах регіону проживання [25].

Економічний розвиток громади базується на співпраці влади з активними мешканцями – підприємцями, громадськими діячами, науковцями [61]. Така міжсекторальна співпраця допомагає громадам визначити свою унікальну «розумну спеціалізацію» і створити умови для сталого розвитку.

Термін «приймаюча громада» використовується часто у контексті ВПО, але чіткого визначення поняття немає, навіть у провідних міжнародних документах, де його розглядають досить вузько – як громади, які приймають переселенців, що не проживають у спеціальних таборах чи центрах [11]. Воєнні дії в Україні спричинили величезні гуманітарні та економічні втрати, а згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг» (лютий 2023), більше третини людей, які працювали до повномасштабного вторгнення, продовжують працювати у звичному режимі, а більшість мають зменшені доходи або втратили роботу [25]. При цьому у багатьох рівень зарплати знизився, хоча частина працівників змогла зберегти або навіть підвищити свої доходи.

Взаємодія ВПО із місцевими громадами має враховувати не лише матеріальні, а й соціальні та психологічні аспекти. Процес адаптації ВПО багато в

чому залежить від того, наскільки реалістичними є їхні очікування щодо нового життя – як завищені, так і занижені очікування створюють додаткові труднощі [8]. Якщо сподівання не відповідають реальному досвіду проживання у новому культурному середовищі, це призводить до численних проблем і конфліктів. Особливо яскраво це проявляється через стереотипи, які існують у місцевих жителів щодо переселенців. Ключовим фактором у процесі адаптації є трансформація особистої ідентичності переселенців – зміна сприйняття себе у новому соціальному та культурному контексті. Зі зростанням кількості ВПО в Україні зростає й значення культурної та соціальної інтеграції, що впливає на характер взаємодії між переселенцями та місцевими громадами. Тож успішна адаптація залежить від балансу очікувань і реального досвіду, а також від подолання упереджень і стереотипів, які можуть перешкоджати нормальній соціальній взаємодії.

В таблиці 1.2 наведено ключові аспекти інтеграції ВПО у нових територіальних громадах, що узагальнює основні соціокультурні виклики, роль громади, позитивні наслідки процесу інтеграції, умови для успішної адаптації, а також важливі фактори, які впливають на залучення ВПО до соціального та політичного життя приймаючих громад.

Таблиця 1.2

Основні аспекти інтеграції ВПО у нових територіальних громадах

Аспект інтеграції ВПО	Опис
1	2
Соціокультурні виклики	Відмінності у світогляді, мові, моделях поведінки, політичних переконаннях
Роль громади	Територіальна громада та старостинський округ формують зв'язки між ВПО та місцевими мешканцями
Позитивні наслідки інтеграції	Активізація підприємницької діяльності, створення нових бізнесів і робочих місць
Підтримка розвитку	Міжнародна допомога, гранти, державне фінансування для соціальної інфраструктури та послуг
Соціальна активність	Залучення громадських організацій ВПО до активної діяльності громади
Умови успішної інтеграції	Житло, робота, соціальна підтримка, рівні права без дискримінації
Політична участь	ВПО не можуть брати участь у виборах через відсутність офіційної реєстрації
Культурна гармонізація	Поєднання культур ВПО з місцевими традиціями, проведення соціокультурних заходів

1	2
Соціокультурні проекти	Організація заходів для обміну цінностями, формування патріотичних настроїв, залучення ВПО

Джерело: складено автором за даними [38]

Інтеграція ВПО у нових територіальних громадах є складним, але вкрай важливим процесом, який охоплює низку взаємопов'язаних аспектів. Одним із головних викликів є подолання соціокультурних бар'єрів: відмінності у світогляді, мові, звичках і політичних поглядах можуть ускладнювати адаптацію ВПО. У цьому контексті ключову роль відіграє громада, яка через свої інституції та активну участь мешканців сприяє налагодженню контактів і формуванню взаємної довіри. За умов належної підтримки переселенці здатні не лише адаптуватися, а й стати рушійною силою розвитку – активізувати підприємництво, розширити ринок праці, внести свіжі ідеї у життя громади [20].

Інтеграційні процеси потребують ресурсної підтримки – міжнародної, державної та місцевої, зокрема у формі грантів, програм житлового забезпечення, працевлаштування та соціальних послуг. Важливу роль відіграє й залучення громадських організацій переселенців, які стають каталізатором соціальної активності. При цьому важливо забезпечити рівні права ВПО у доступі до ресурсів, уникати дискримінації та надати можливість для повноцінної участі у житті громади. На жаль, обмежений доступ до виборчих прав через відсутність реєстрації залишається суттєвою перешкодою. Однак реалізація культурних ініціатив, спільні заходи, освітні та патріотичні проекти дозволяють не лише гармонізувати культурне середовище, а й створити відчуття приналежності, що є фундаментом для сталого розвитку громад і повноцінної інтеграції ВПО.

Однією з ключових проблем, з якою стикаються ВПО, є відсутність офіційної реєстрації місця проживання за новим місцем перебування, що обмежує їхні конституційні права, зокрема – участь у місцевих виборах. Відповідно до положень Закону України «Про Державний реєстр виборців» [43], виборча адреса є персональними даними, які визначають місце голосування виборця (стаття 7,

пункт 1), а згідно зі статтею 8, пунктом 2, виборчою адресою вважається саме та, за якою зареєстровано місце його проживання. Таким чином, за відсутності реєстрації в новій громаді, ВПО не включаються до відповідного виборчого реєстру та, відповідно, не можуть реалізувати своє право голосу на місцевих виборах. І хоча для участі у загальнодержавних виборах – Президента України чи народних депутатів – передбачено механізм тимчасової зміни місця голосування без зміни виборчої адреси, аналогічної процедури для місцевих виборів не існує, що створює ситуацію фактичної політичної ізоляції для ВПО на рівні громад, до яких вони були змушені переселитися.

Щоб уникнути негативних соціальних наслідків, пов'язаних із вимушеним переселенням, необхідно створити умови для безпечного, ненасильницького та гармонійного входження ВПО у нове соціокультурне середовище. Внутрішнє переміщення часто призводить до втрати стабільних соціальних, професійних, культурних і міжособистісних зв'язків, що, своєю чергою, може викликати психологічні труднощі, соціальні девіації або навіть зростання криміналізації. Успішна інтеграція ВПО можлива лише за умови створення сприятливого середовища, що передбачає активне залучення інституційних ресурсів ОТГ.

Вважаємо, що соціокультурний простір громади охоплює широкий спектр установ – від культурно-дозвіллевих (клуби, туристичні маршрути, парки, розважальні центри) до мистецьких (театри, кінотеатри, філармонії), освітньо-просвітницьких (музеї, бібліотеки) і громадських структур (соціальні служби, волонтерські організації) [66]. Саме перераховані елементи є ключовими у формуванні адаптаційного поля для переселенців.

Важливо усвідомлювати, що ВПО мають значний потенціал для розвитку приймаючих громад. Але для його реалізації необхідно забезпечити рівноправний доступ до ресурсів і повноцінну участь у житті ОТГ [9]. Законодавчі зміни мають бути спрямовані на оновлення норм Законів України «Про місцеве самоврядування» [48], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [45], «Про співробітництво територіальних громад» [51] та інших, що регламентують взаємодію між ВПО і громадами. Оскільки децентралізація є однією з ключових

реформ в Україні, то відкриває нові можливості для більш гнучкої та ефективної інтеграції переселенців. Передача адміністративних і фінансових повноважень органам місцевого самоврядування дозволяє їм оперативно реагувати на потреби ВПО. Багато переселенців внаслідок втрати майна й джерел доходів опинилися в стані тих, хто опинився у складних фінансових обставинах, але інтеграція в громади може дати їм шанс відновити матеріальне становище та реалізувати свої здібності. Для самих громад залучення ВПО – це не лише виклик, а й можливість. Інтегровані переселенці сприяють розвитку підприємництва, підвищенню якості робочої сили, збільшенню надходжень до бюджету через податки, а також активізують громадське життя. Особливо важливою є участь ВПО в житті малочисельних громад, де їхній потенціал може стати рушійною силою позитивних змін.

Довготривале перебування ВПО у громадах вимагає розробки спеціальної державної програми інтеграції, яка б сприяла не лише їхній адаптації, а й сталому розвитку як самих переселенців, так і приймаючих територіальних громад. Така програма має враховувати комплексний підхід до вирішення соціальних, економічних, правових та психологічних проблем ВПО, забезпечувати їм умови для повноцінного життя та розвитку в новому середовищі.

Як свідчить практика, ВПО в першу чергу потребують:

1. Тимчасового житла, а також забезпечення засобами першої необхідності – їжею, одягом, предметами гігієни.
2. Медичного обстеження та доступу до лікування.
3. Психологічної допомоги для подолання стресу й травматичних переживань.
4. Інформування про права на отримання допомоги, її види, механізми надання, а також про установи та організації, що надають відповідну підтримку.
5. Вирішення питань, пов'язаних із соціальними виплатами відповідно до чинного законодавства. Варто зазначити, що Україна наразі займає дев'яте місце у світі за кількістю ВПО.

6. Юридичної підтримки – консультацій, допомоги у відновленні документів, реєстрації, оформленні або поновленні опіки над дітьми, представництва в судових органах.

7. Сприяння у працевлаштуванні та професійній реалізації.

8. Допомоги в пошуку рідних, які були роз'єднані внаслідок збройної агресії росії.

Соціальна робота з родинами ВПО здійснюється в межах загального підходу до допомоги сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах. Вся діяльність спрямована на ефективну інтеграцію переселенців у нове середовище та їх адаптацію до умов життя у приймаючих громадах. Попри надані державою гарантії, багато ВПО стикаються з труднощами у вирішенні житлових питань, пошуку роботи та відновленні звичного способу життя, тому потребують не лише матеріальної підтримки, а й комплексної – юридичної, соціально-педагогічної, психологічної, а також створення безпечного і сприятливого середовища для повноцінної соціальної адаптації [2].

Природно-антропологічна сфера, пов'язана з побутом, домівкою та обслуговуванням, потребує допомоги у формуванні нової ідентичності на новому місці. Агентно-професійна сфера відповідає за професійну адаптацію, збереження трудової практики та сприяння працевлаштуванню, де соціальні працівники тісно співпрацюють із службами зайнятості. Духовно-культурна сфера покликана підтримувати духовні та культурні цінності ВПО. Соціальні працівники допомагають відновити та задовольнити ці потреби, що разом із іншими сферами підсилює адаптаційний потенціал особистості, запобігає негативним впливам і забезпечує захист її прав [24]. До матеріально-побутових проблем додаються психологічні – прив'язаність до рідного краю, небажання покидати домівку, обмеження у професійній діяльності та свободі. Значну роль відіграє ставлення приймаючої громади, яке суттєво впливає на процес адаптації. Особливо вразливими є діти, які через перебування в зоні конфлікту, втрату близьких та нове оточення перебувають у групі ризику дезадаптації. Соціально-педагогічна робота

спрямована на створення у дітей відчуття захищеності, розвитку їхніх фізичних і психічних ресурсів та запобігання негативним реакціям.

Проблеми ВПО різноманітні за масштабом і характером – від загальнодержавних до індивідуальних, економічних, соціально-побутових, психологічних та культурних [9]. У вирішенні цих проблем велику роль відіграють саме територіальні громади. Важливо, що успішна інтеграція ВПО у територіальних громадах залежить від координації дій органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій і міжнародних партнерів. Такий багаторівневий підхід дозволяє не лише забезпечити матеріальне і соціальне забезпечення, а й сприяти формуванню відчуття приналежності до нової громади, розвитку громадянської активності переселенців та створенню умов для їхнього сталого розвитку.

Таким чином, роль ОТГ у процесі інтеграції та адаптації ВПО є визначальною, що створює простір для реалізації права переселенців на гідне життя, відновлення соціальних зв'язків, підтримку культурної самобутності, розвиток професійних навичок і активну участь у житті громади. Через активну діяльність місцевих громад забезпечується не лише адаптація ВПО, а й зміцнення соціальної згуртованості і сталий розвиток приймаючих регіонів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (НА ПРИКЛАДІ МАКІВСЬКОЇ ТГ)

2.1 Процедура та методи дослідження рівня соціальної адаптації

Дослідження рівня соціальної адаптації ВПО було проведено в межах Маківської територіальної громади з метою вивчення особливостей інтеграції переселенців у нове соціальне середовище. Основними завданнями дослідження були виявлення рівня соціально-психологічної адаптації ВПО, визначення труднощів, з якими стикаються переселенці та оцінка ефективності підтримки з боку ОТГ.

Основним методом збору емпіричних даних стало анкетування, що включало використання стандартизованої методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда (Додаток А), а також авторської анкети, розробленої спеціально для вивчення специфіки адаптації ВПО в умовах Маківської територіальної громади (Додаток Б). Методика К. Роджерса та Р. Даймонда дозволила оцінити адаптаційні можливості особистості за сімома шкалами: адаптація, самосприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність та прагнення до домінування, а також дала змогу комплексно охарактеризувати стан соціально-психологічної адаптації респондентів. Авторська анкета містила як закриті, так і відкриті питання, що стосувалися різних аспектів життя ВПО: тривалість проживання в громаді, доступність соціальних послуг, рівень психологічної та економічної адаптації, наявність підтримки з боку місцевої влади та громади, участь у громадському житті, відчуття належності до громади, наявність соціальних зв'язків тощо.

Для обробки отриманих результатів використовувалися кількісні методи аналізу, зокрема розрахунок середніх значень, частот, процентного співвідношення. Візуалізація результатів здійснювалася у вигляді діаграм та

графіків, що дозволило чітко простежити тенденції в адаптаційних процесах. Якісні відповіді респондентів (відкриті питання) були проаналізовані методом контент-аналізу з метою виявлення повторюваних смислових категорій, що ілюструють реальні переживання ВПО.

Таким чином, застосована процедура дослідження забезпечила високий рівень достовірності та валідності зібраних даних, дозволила комплексно охопити різні аспекти соціальної адаптації та визначити проблемні сторони діяльності громади.

2.2 Аналіз результатів дослідження рівня соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді

В умовах сучасних викликів, зумовлених масштабними процесами внутрішньої міграції населення, спричиненої збройною агресією російської федерації проти України, проблема соціальної адаптації ВПО набуває виняткової актуальності. Масове переміщення людей, які втратили домівки, роботу та звичне соціальне середовище, породжує потребу у розробці та реалізації комплексних механізмів підтримки, які б сприяли відновленню повноцінного соціального життя переселенців у нових умовах. Територіальні громади, які приймають ВПО, постають перед низкою викликів – від організації базової інфраструктури для тимчасового проживання до забезпечення умов для соціальної інтеграції, залучення до громадської активності, працевлаштування та формування почуття належності до нової спільноти. Тому важливо проаналізувати актуальний рівень соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді.

Метою дослідження, яке проводилось в Маківській територіальній громаді, зокрема, в Макові, було вивчення рівня соціальної адаптації ВПО, виявлення основних труднощів, з якими вони стикаються, та оцінка ефективності заходів, спрямованих на їх підтримку. Всього було опитано 40 осіб різного віку та статі (28 жінок, 12 чоловіків). Віковий розподіл можна представити наступним чином (рис. 2.1).

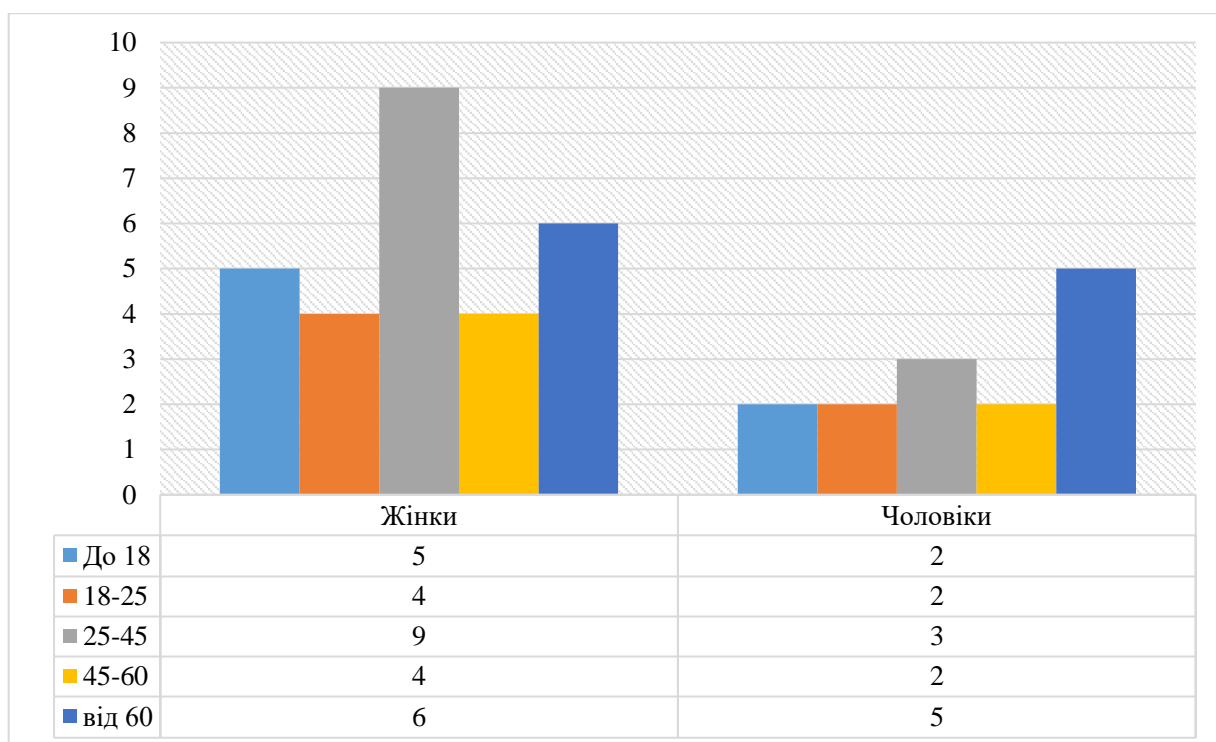

Рис. 2.1 Віковий розподіл досліджуваних

Джерело: складено автором

Серед опитаних переважають жінки (75% від загальної кількості респондентів), що, в умовах воєнних дій в Україні та активної мобілізації чоловіків, є очікуваним і відповідає загальним тенденціям переміщення населення. У багатьох випадках жінки, часто разом із дітьми або особами похилого віку, вимушено залишають небезпечні регіони, перебирають на себе функцію збереження сімейного добробуту та пошуку безпечного середовища для проживання. Аналіз вікової структури респондентів засвідчив, що найчисельнішою є категорія осіб віком від 25 до 45 років – період активного професійного та соціального життя. Водночас значну частку становлять особи старшого віку (понад 60 років), що підкреслює необхідність комплексного підходу до планування соціальної політики у приймаючій громаді,

Для дослідження використано методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда (Додаток А) та власну авторську анкету для визначення рівня адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді (Додаток Б).

Методика К. Роджерса та Р. Даймонда включає сім шкал, що дозволяють детально проаналізувати різні аспекти соціально-психологічної адаптації (рис. 2.2):

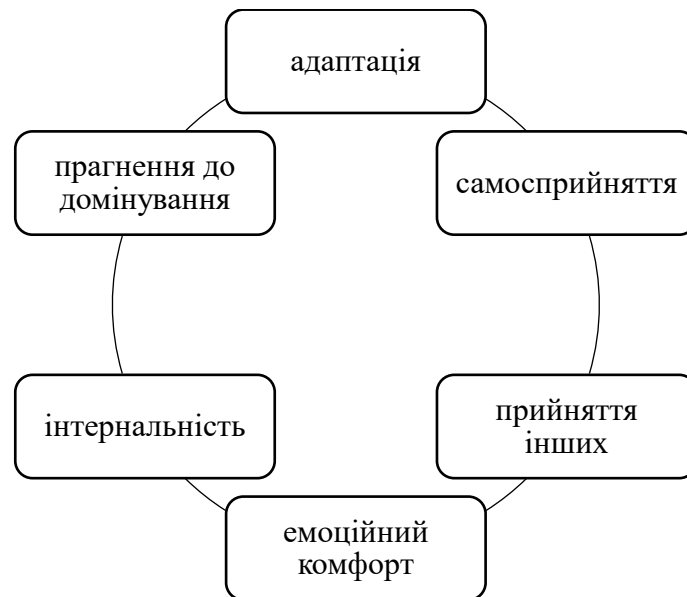

Рис. 2.2 Шкали методики К. Роджерса та Р. Даймонда для аналізу соціально-психологічної адаптації

Джерело: складено за даними (Додаток А)

Кожна з семи шкал відображає ключовий компонент психологічного та соціального стану особистості:

1. Адаптація як загальна здатність людини пристосовуватися до нових умов життя.
2. Самосприйняття, що відображає рівень самооцінки, впевненості у власних силах, прийняття себе.
3. Прийняття інших, яке характеризує здатність довіряти новому соціальному оточенню, встановлювати міжособистісні контакти та підтримувати соціальні зв'язки.
4. Емоційний комфорт, який визначає рівень психологічного благополуччя та відчуття безпеки у новому середовищі.
5. Інтернальність, що вказує на домінування внутрішнього або зовнішнього локусу контролю над життєвими подіями та ситуаціями.

6. Прагнення до домінування, яке відображає рівень ініціативності, соціальної активності, готовності брати на себе відповідальність у нових умовах.

7. Прийняття себе та інших, що є інтегральним показником соціально-психологічної зрілості та здатності до ефективної комунікації.

Усі зазначені шкали дають можливість не лише визначити рівень адаптованості ВПО, а й проаналізувати, які саме компоненти адаптаційного процесу розвинені достатньо, а які потребують додаткової уваги та втручання. Наприклад, низькі показники за шкалою самосприйняття можуть свідчити про кризу особистісної ідентичності, спричинену травматичним досвідом переміщення. Водночас результати за шкалою прийняття інших відображають рівень соціальної відкритості та здатності до формування нових контактів, що є критично важливим для інтеграції у громаду.

Тепер перейдемо до детального аналізу отриманих результатів. Інтерпретація даних, отриманих за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, дозволяє комплексно оцінити стан адаптації ВПО до нових соціальних умов, виявити особливості їх психологічного функціонування та визначити найбільш уразливі аспекти, що потребують цілеспрямованої підтримки.

Графічно отримані результати можна відобразити наступним чином (рис. 2.3).

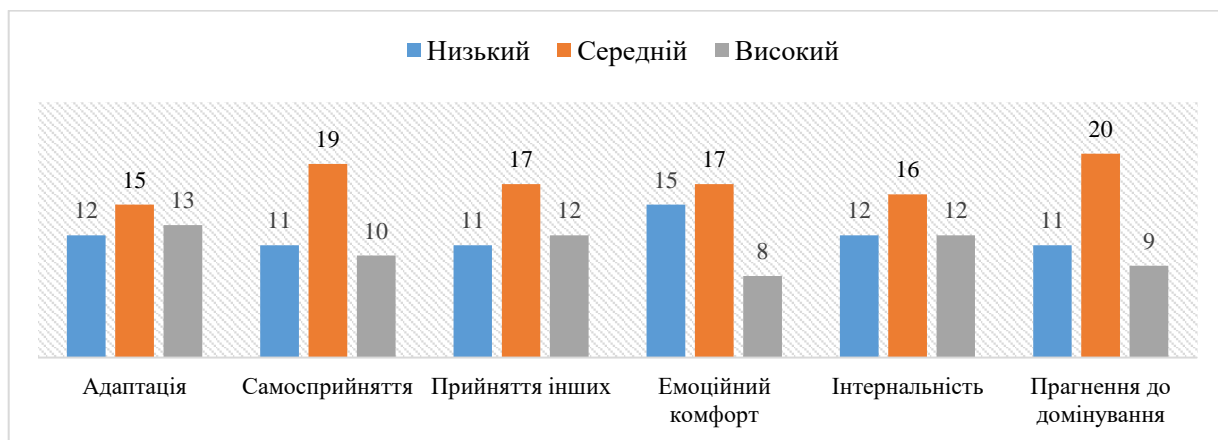

Рис. 2.3 Структура результатів за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда

Джерело: складено автором.

Загальний рівень адаптації виявився відносно збалансованим: 13 осіб (32,5%) демонструють високий рівень адаптації, 15 осіб (37,5%) – середній, і 12 осіб (30%) – низький. Показник у 30% респондентів із низьким рівнем адаптації свідчить про значні труднощі в інтеграції до нового соціального середовища, які можуть бути пов'язані з пережитими психотравмуючими подіями, втратами житла, роботи, звичного способу життя, а також з браком підтримки або недостатньою включеністю в громаду. Такий результат підтверджує тезу, що адаптація є складним і багатовимірним процесом, що вимагає цілеспрямованого супроводу з боку соціальних служб.

Самосприйняття – ще один критично важливий показник, результати за яким демонструють певну загрозу для психологічного благополуччя ВПО. Так, 11 респондентів (27,5%) мають низький рівень самоприйняття, що може бути проявом зниження самооцінки, втрати впевненості у власних силах та розгубленості у нових життєвих обставинах. Водночас 19 осіб (47,5%) мають середній рівень, а 10 осіб (25%) – високий, що вказує на значний відсоток осіб, які ще не відновили цілісне уявлення про себе в новому соціальному контексті.

Прийняття інших – важливий показник соціальної інтеграції – також виявляє неоднорідність: 10 осіб (25%) демонструють низький рівень, що може свідчити про знижену довіру до нового оточення або ізоляцію. Найбільше респондентів (19 осіб – 47,5%) мають середній рівень, тоді як лише 11 осіб (27,5%) – високий, що свідчить про часткову інтегрованість у нову соціальну систему та потребу у створенні середовища, що сприяє міжособистісній взаємодії. Особливо тривожними є результати за шкалою емоційного комфорту: 8 респондентів (20%) мають низький рівень, 17 (42,5%) – середній, а 15 (37,5%) – високий. Низький емоційний комфорт зазвичай супроводжується підвищеною тривожністю, емоційним напруженням і труднощами у пристосуванні до нових умов. Отримані дані свідчать про необхідність підвищення доступності психологічної допомоги для ВПО.

Інтернальність – показник, що відображає ступінь внутрішнього контролю над життєвими подіями, також виявив певні проблеми: 12 респондентів (30%) мають низький рівень, 16 (40%) – середній, і лише 12 (30%) – високий. Люди з низьким рівнем інтернальності часто відчують себе безсилим перед обставинами, що негативно впливає на активність у процесі адаптації. Прагнення до домінування, яке розглядається як готовність до соціальної ініціативи та включення в соціальні структури, має позитивну динаміку: найбільша кількість респондентів (20 осіб – 50%) продемонстрували середній рівень, 11 (27,5%) – високий рівень, і лише 9 (22,5%) – низький рівень, що свідчить про наявність потенціалу до активної участі в громадському житті, який можна розвивати за умови належної підтримки з боку місцевої влади.

Таким чином, результати за всіма шкалами демонструють різномірну адаптацію ВПО, що підтверджує необхідність диференційованого підходу до роботи з цільовою групою. Деякі респонденти вже інтегрувалися у громаду та демонструють високі показники за більшістю критеріїв, тоді як інші потребують додаткової психологічної, соціальної та інституційної підтримки. Виявлені тенденції можуть бути основою для розробки цільових програм адаптації та локальних соціальних ініціатив, спрямованих на стабілізацію психологічного стану ВПО, зміцнення соціальних зв'язків і формування відчуття належності до громади.

Далі перейдемо до детального аналізу відповідей, отриманих у межах опитування за авторською анкетною. Перше питання було спрямоване на з'ясування тривалості перебування ВПО у межах Маківської територіальної громади, що є одним із ключових чинників, які впливають на глибину та успішність процесу соціальної адаптації. Різна тривалість проживання може свідчити про різні етапи адаптаційної траєкторії: від початкового періоду дезорієнтації до поступового включення в соціальне середовище громади та формування відчуття приналежності. Відповідь на зазначене запитання дозволяє оцінити, на якому етапі перебуває процес інтеграції респондентів у нове соціальне середовище (рис. 2.4).

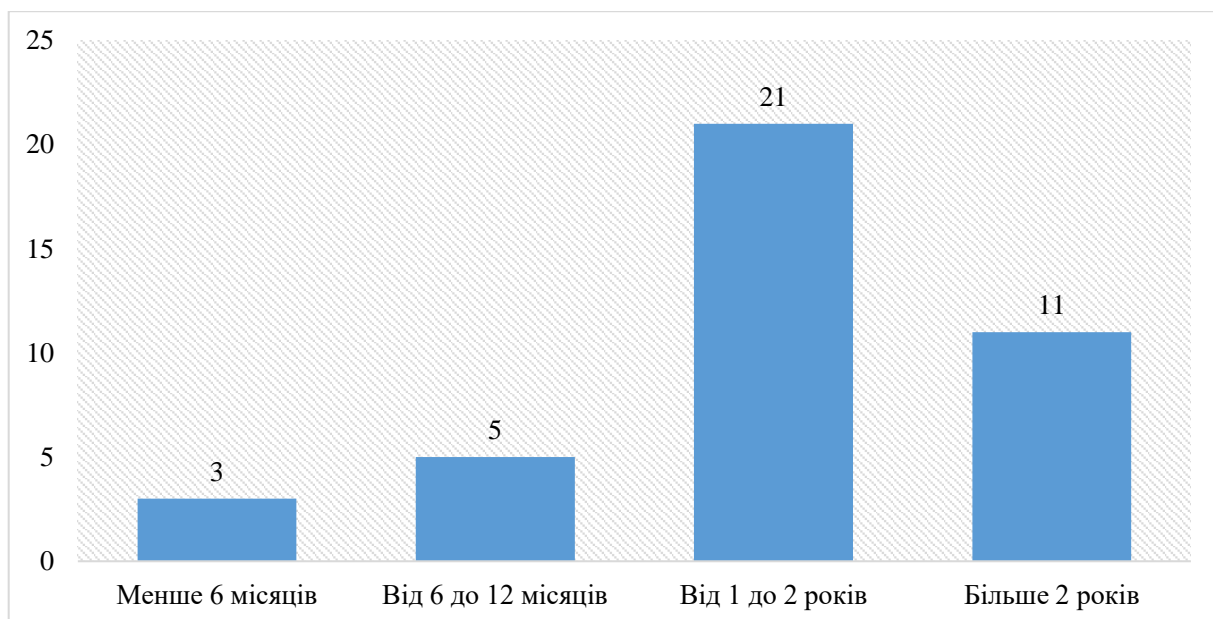

Рис. 2.4 Структура відповідей на питання «Як довго ви проживаєте в Маківській територіальній громаді?»

Джерело: складено автором.

Найбільша частка респондентів (21 особа, 52,5%) проживає в Маківській територіальній громаді від 1 до 2 років, що вказує на значну хвилю переселень, яка стала наслідком саме повномасштабної фази вторгнення росії, починаючи з 2022 року. Водночас 11 осіб (27,5%) повідомили, що проживають у громаді більше 2 років, що вказує на наявність ВПО, які переселилися до громади ще в 2014 році. Також 5 осіб (12,5%) зазначили, що перебувають у громаді від 6 до 12 місяців, а 3 особи (7,5%) — менше ніж пів року. Дані свідчать про поступове поповнення громади новими переселенцями й актуальність підтримки не лише для тих, хто вже певний час проживає в Макові, а й для новоприбулих, яким необхідно пройти первинну адаптацію. Таким чином, результати демонструють, що Маківська територіальна громада стала прихистком як для ВПО, які були змушені залишити свої домівки ще кілька років тому, так і для тих, хто перемістився через останні хвилі бойових дій.

Наступне питання було пов'язано з ефективністю підтримки від органів місцевого самоврядування, зокрема, 11 осіб (27,5%) стверджують, що відчують постійну підтримку від влади, 16 осіб (40%) час від час відчують підтримку,

9 осіб (22,5%) рідко відчують підтримки та 4 (10%) особи зовсім не відчують. Такий розподіл відповідей свідчить про те, що підтримка від місцевої влади є нерівномірною та не повною мірою задовольняє потреби всіх ВПО. Особливо занепокоєння викликає той факт, що певна частина опитаних взагалі не отримує підтримки, що може свідчити як про наявні інституційні прогалини у сфері соціального захисту, так і про слабку комунікацію між владними структурами та ВПО.

Респонденти надали оцінку доступності соціальних послуг у громаді, причому більшість (22 особи, 55%) оцінили їх як задовільні, що свідчить про достатній рівень забезпечення основних соціальних потреб ВПО (рис. 2.5).

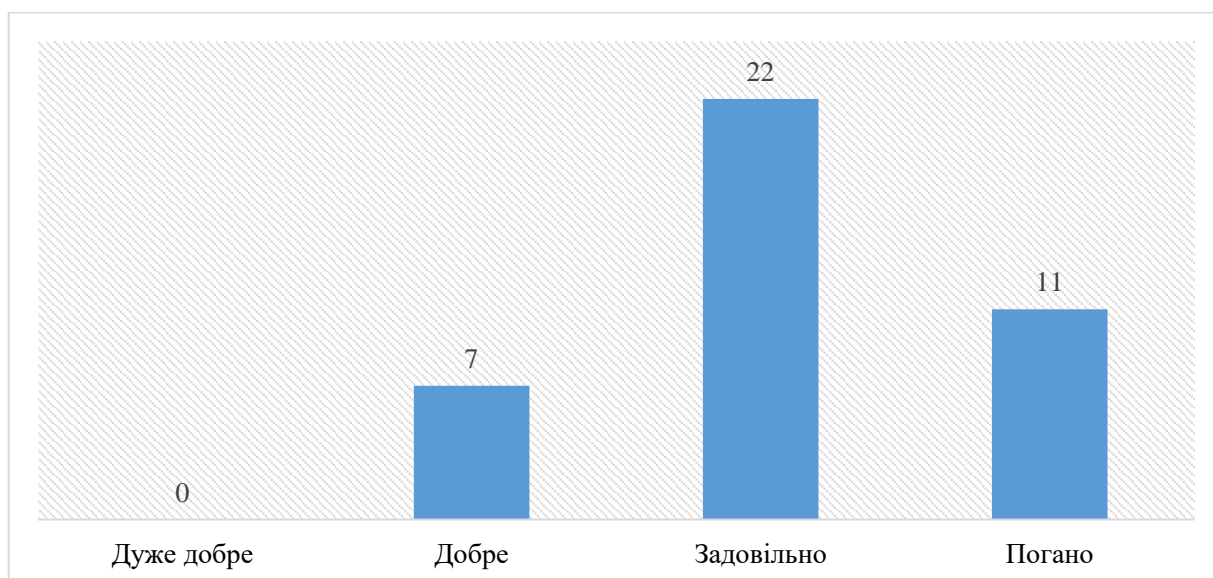

Рис. 2.5 Структура відповідей на питання «Як ви оцінюєте доступність соціальних послуг у громаді?»

Джерело: складено автором

Як помітно на графіку, 11 осіб (27,5%) висловили негативну думку та оцінили доступність соціальних послуг як погану, що демонструє, що частина ВПО стикається з серйозними труднощами в отриманні необхідних послуг, або рівень надання є суттєво нижчим за необхідний, що може бути результатом організаційних проблем, недостатнього фінансування або відсутності належної інформації про послуги, на які вони можуть розраховувати. Інша частка опитаних

відзначають, що не мають особливих проблем із доступом до соціальних послуг і оцінили рівень їхньої доступності як хороший.

Наступне питання стосувалось того як респонденти оцінюють свій рівень адаптації до місцевих економічних умов (рис. 2.6).

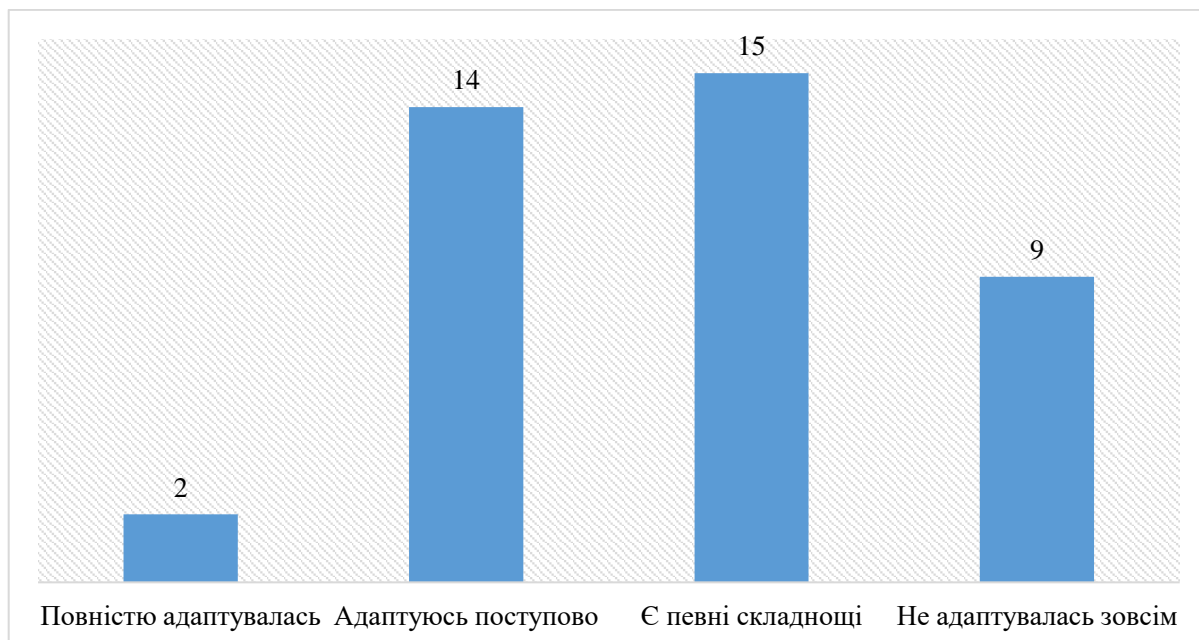

Рис. 2.6 Структура відповідей на питання «Як ви оцінюєте свою адаптацію до місцевих економічних умов?»

Джерело: складено автором

Аналіз відповідей на питання «Як ви оцінюєте свою адаптацію до місцевих економічних умов?» показує, що лише невелика частина ВПО (2 особи, 5%) повністю адаптувалася до економічної ситуації в громаді. Більшість респондентів перебувають у процесі адаптації: 14 осіб (35%) адаптуються поступово, а 15 осіб (37,5) відчують певні складнощі. Водночас 9 осіб (22,5%) зовсім не змогли адаптуватися до нових економічних умов, що свідчить про те, що економічна адаптація є серйозним викликом для багатьох ВПО і частина з них потребує додаткової підтримки та можливостей для полегшення цього процесу.

На рис. 2.7 відтворено результати відповідей на питання, наскільки складно їм було знайти житло після прибуття в Маківську територіальну громаду.

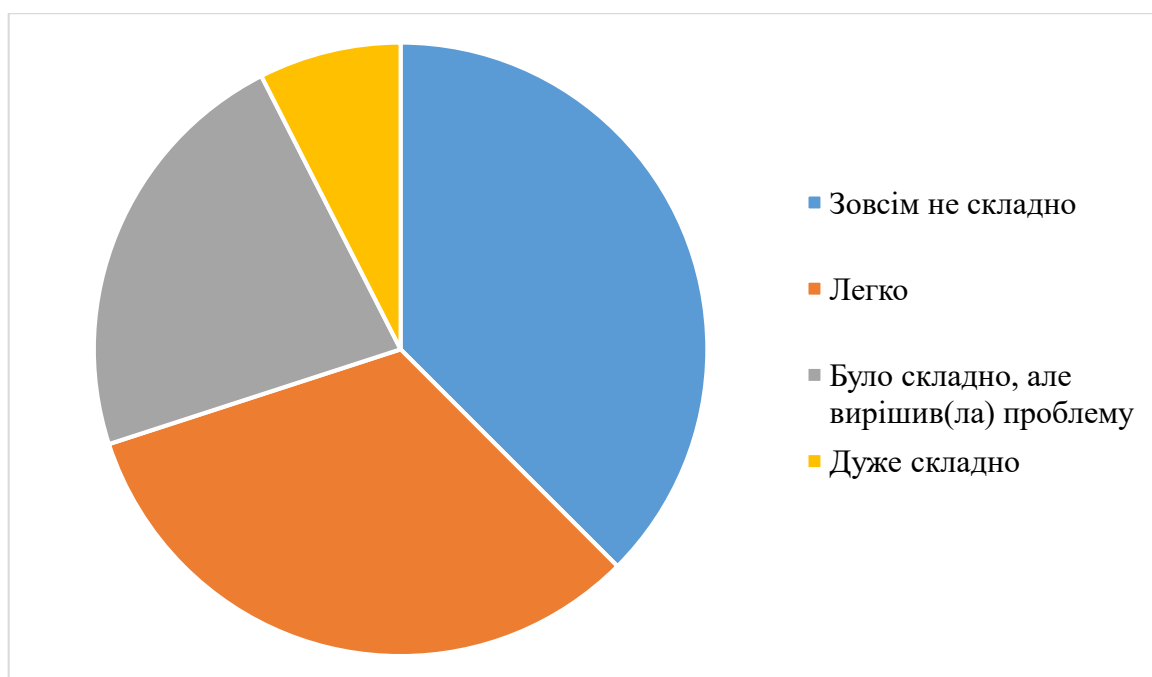

Рис. 2.7 Структура відповідей на питання «Наскільки складно вам було знайти житло в громаді?»

Джерело: складено автором

Серед респондентів 15 осіб (37,5%) обрали варіант «зовсім не складно», відзначили швидке знаходження житла завдяки допомозі місцевих жителів або родичів та активній підтримці місцевої влади, тоді як 13 осіб (32,5%) вказали, що їм було «легко», хоча стикалися з певними труднощами, проте загалом процес пошуку житла проходив без значних проблем. 9 осіб (22,5%) повідомили, що «було складно, але проблему вдалося вирішити», адже стикалися з високою вартістю оренди, нестачею придатного житла або його незадовільним станом, але зрештою знайшли місце для проживання, тоді як 3 особи (7,5%) зазначили, що їм було «дуже складно» через повну відсутність доступних варіантів, фінансові обмеження чи необхідність тимчасового перебування у неприйнятних умовах. Загальний розподіл відповідей свідчить про те, що хоча понад дві третини переселенців (70% сумарно за варіантами «зовсім не складно» і «легко») змогли відносно швидко вирішити житлове питання, понад 30% респондентів зіткнулися зі значними труднощами, що потребують посиленої уваги з боку місцевої влади для ефективної підтримки ВПО в питанні забезпечення житлом.

Аналіз працевлаштування переселенців показав різноманіття стратегій забезпечення доходу (рис. 2.8).

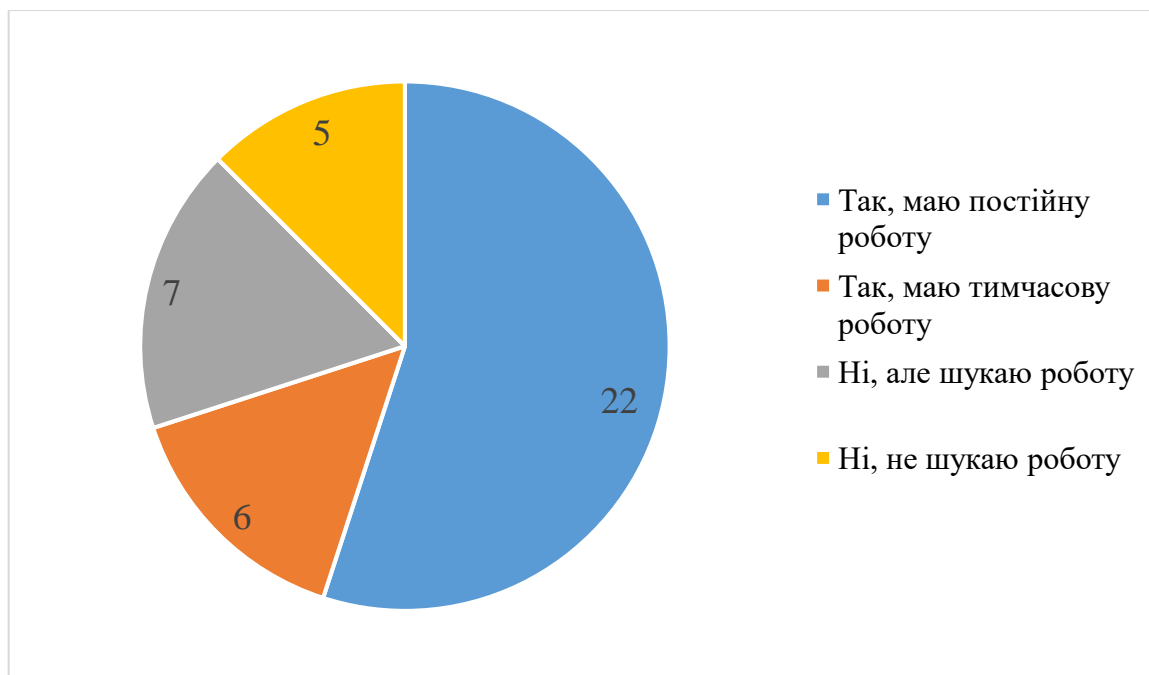

Рис. 2.8 Структура відповідей на питання «Чи вдалося вам знайти роботу або джерело доходу в громаді?»

Джерело: складено автором

Аналіз відповідей респондентів щодо працевлаштування дозволив окреслити загальну картину економічної адаптації ВПО у Маківській територіальній громаді. Зокрема, 22 особи (55%) зазначили, що мають постійну роботу, серед яких є ті, хто продовжують працювати дистанційно на попередніх місцях та зберігають попереднє джерело доходу, і ті, хто започаткували власну підприємницьку діяльність у межах громади – найчастіше за сприяння місцевої влади або грантових ініціатив, а також ті, хто знайшли роботу в межах громади або за її межами, зокрема в сільському господарстві, сфері обслуговування, на сезонних роботах або шляхом щоденного/вахтового виїзду в інші населені пункти. 6 осіб (15%) повідомили, що мають тимчасову роботу, яка забезпечує часткову зайнятість або нестабільний дохід (переважно сезонні підробітки чи короткострокові контракти в межах громади). У пошуку роботи перебувають 7 респондентів (17,5%), які ще не знайшли відповідної вакансії для себе. Серед ключових бар'єрів вони назвали відсутність

робочих місць за спеціальністю, низький рівень оплати праці, потребу у гнучкому графіку або проблеми з транспортною доступністю. Натомість 5 осіб (12,5%) відповіли, що не шукають роботу – серед них є особи пенсійного віку, батьки з маленькими дітьми, а також ті, хто наразі не має змоги працювати з медичних або особистих причин. Такий розподіл відповідей свідчить про відносно високий рівень економічної інтеграції ВПО в життєдіяльність громади, однак також вказує на наявність вразливих груп, яким необхідна додаткова допомога у сфері працевлаштування – через консультування, професійне перенавчання або створення нових робочих місць на місцевому рівні.

Аналіз відповідей на питання «Чи відчуваєте ви психологічну підтримку в новому середовищі?» свідчить про наявність значної нестачі постійної психологічної допомоги для ВПО (рис. 2.9)

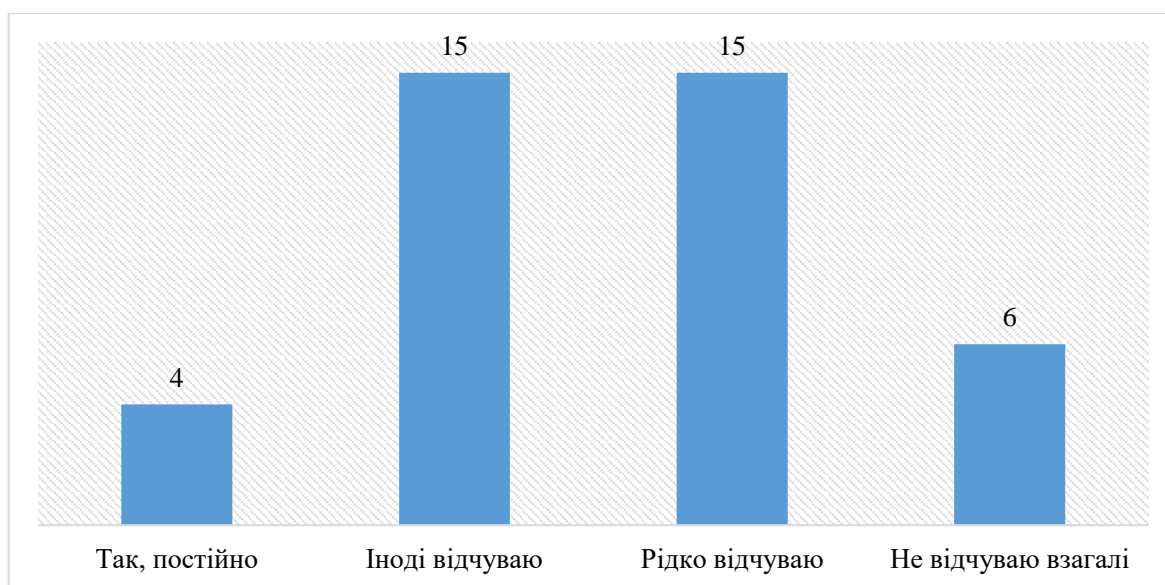

Рис. 2.9 Структура відповідей на питання «Чи відчуваєте ви психологічну підтримку в новому середовищі?»

Джерело: складено автором

Лише 10% респондентів (4 особи) зазначили, що постійно відчувають підтримку, що вказує на обмежену доступність або ефективність існуючих програм психологічної допомоги. Наступна група опитуваних (37,5% або 15 осіб) зазначає, що іноді отримує підтримку, що свідчить про непостійність або

епізодичний характер допомоги, який може бути недостатнім для сталого емоційного благополуччя. Ще 15 респондентів (37,5%) зазначили, що отримують підтримку лише епізодично, що свідчить про значні прогалини у доступі до відповідних послуг або про недостатній рівень інформованості щодо їх наявності. Викликає серйозне занепокоєння той факт, що 6 респондентів (15%) взагалі не відчувають психологічної підтримки, що свідчить про недостатність ресурсів та відсутність ефективних інтегрованих механізмів допомоги ВПО. Такий стан може негативно позначатися на їхній здатності адаптуватися до нових умов життя. Таким чином, наявні дані вказують на необхідність посилення програм психологічної підтримки, зокрема їхнього поширення та доступності, для забезпечення ефективної допомоги ВПО.

В рамках дослідження було проведено опитування щодо ступеня відчуття респондентами своєї приналежності до місцевої громади, результати якого подано на рисунку (рис. 2.10).

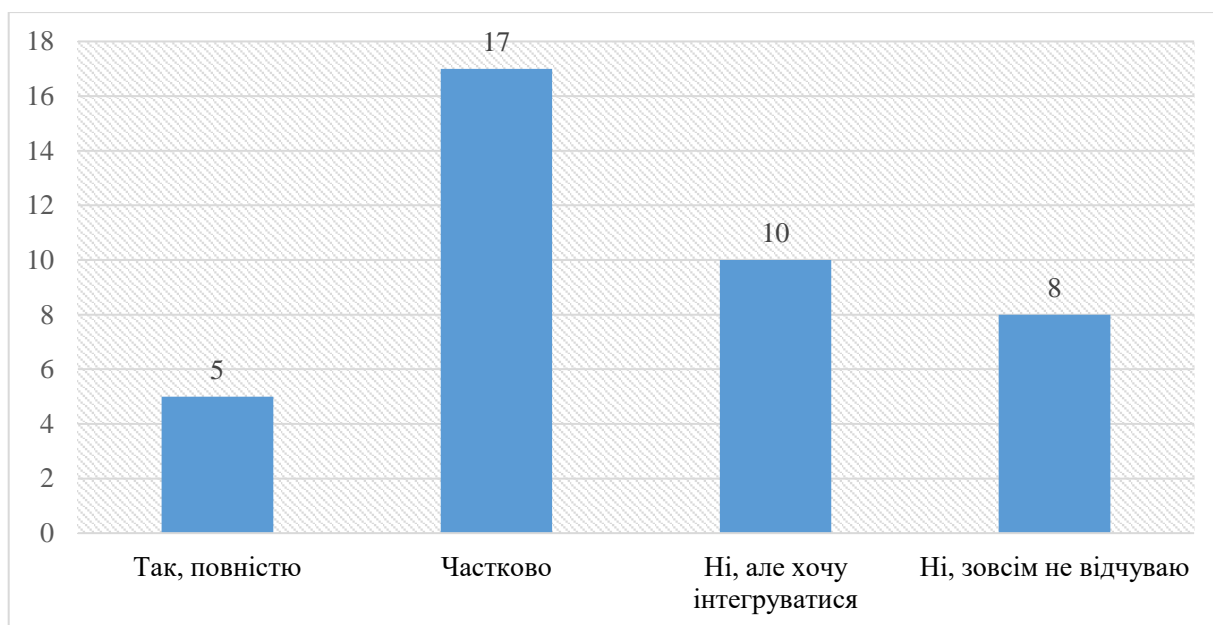

Рис. 2.10 Структура відповідей на питання «Чи відчуваєте ви себе частиною місцевої громади?»

Джерело: складено автором

Лише 5 респондентів (12,5%) відчувають себе повністю частиною місцевого соціуму, що може свідчити про вдалу адаптацію та інтеграцію в нове середовище.

Найбільша група респондентів (42,5% або 17 осіб) вказує на часткову інтеграцію в громаду. Такий результат можна пояснити тим, що процес адаптації є тривалим і вимагає часу для встановлення міцних соціальних зв'язків, участі в місцевих ініціативах та залучення до життя громади. Ще 25% респондентів (10 осіб) не відчують себе частиною громади, але мають бажання інтегруватися та можуть відчувати певні бар'єри, як-от мовні труднощі, культурні відмінності, чи брак підтримки, які стримують їхнє включення в соціум. Проте мотивація ВПО є позитивним сигналом для місцевої влади та соціальних програм, які мають на меті сприяти соціальній адаптації. Найбільш проблемною є група з 8 респондентів (20%), які зовсім не відчують себе частиною громади і не мають прагнення інтегруватися, що може бути пов'язано з низьким рівнем соціальної підтримки, емоційними бар'єрами, психологічною вразливістю або тривалими переживаннями травм, зокрема, внаслідок воєнних дій. Більшість респондентів зазначили, що не беруть участь у місцевих громадських заходах та не відчують підтримку з боку місцевих громадських організацій, що свідчить про їх неефективність.

Відповіді на питання «Як ви оцінюєте взаємодію з місцевими жителями?» ми відобразили на рис. 2.11.

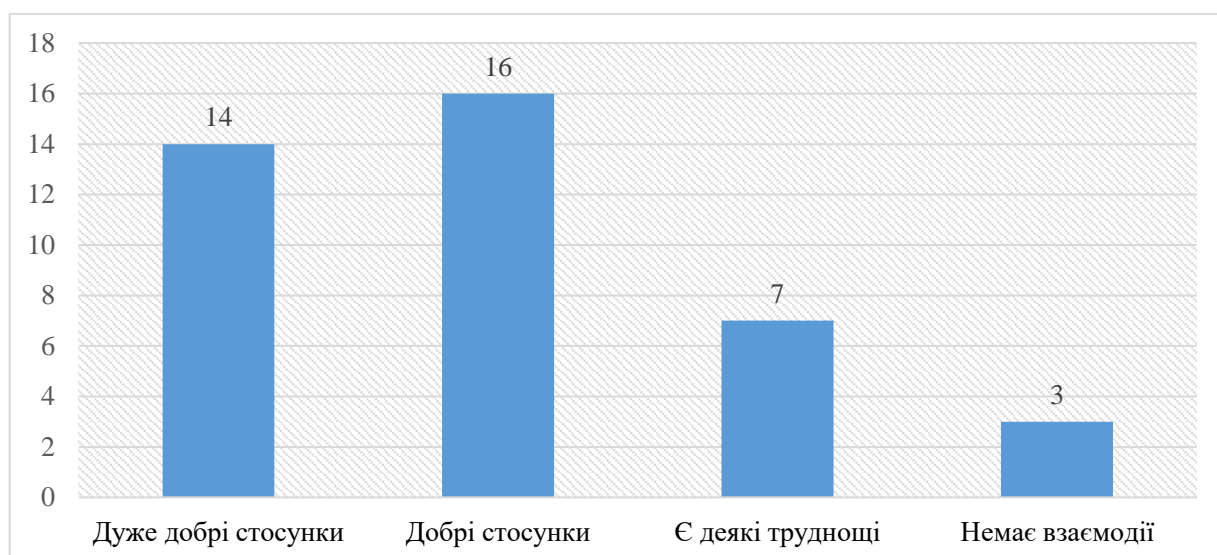

Рис. 2.11 Структура відповідей на питання «Як ви оцінюєте взаємодію з місцевими жителями»

Джерело: складено автором

Результати опитування щодо оцінки взаємодії з місцевими жителями виявили різний рівень соціальної інтеграції ВПО у громаду. Зокрема, 14 осіб (35%) зазначили, що мають дуже добрі стосунки з місцевими жителями та підкреслили активну підтримку з боку громади, взаємну допомогу та участь у спільних заходах, і таким чином відчують себе повноцінними членами нової спільноти. 16 осіб (40%) оцінили свої стосунки як добрі – хоча рівень взаємодії був менш активним, загалом задоволені ставленням з боку місцевих жителів. Водночас 7 осіб (17,5%) повідомили про певні труднощі у взаємодії, зокрема через стримане ставлення, відсутність ініціативи до комунікації або мовно-культурні відмінності. Найменша частка респондентів – 3 особи (7,5%) – зазначила, що не мають жодної взаємодії з місцевими жителями, що може свідчити як про особисту замкненість, так і про відчуженість з боку приймаючої громади. Такий розподіл вказує на переважно позитивний соціальний клімат у громаді, але водночас підкреслює потребу у додаткових інтеграційних заходах для зміцнення соціальних зв'язків і кращої адаптації ВПО.

Наступне питання було щодо відчуття тривоги через своє майбутнє в новому місці (рис. 2.12).

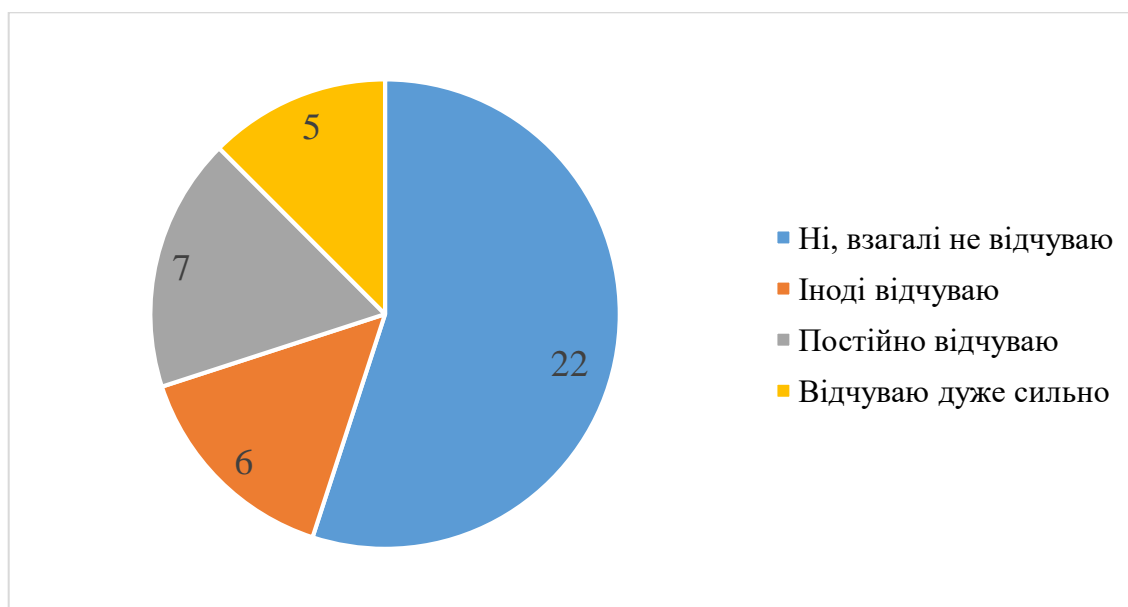

Рис. 2.12 Структура відповідей на питання «Чи відчуваєте ви тривогу через своє майбутнє в новому місці»

Джерело: складено автором

Результати дослідження вказують на наявність стійкого емоційного напруження серед ВПО, які проживають у межах Маківської територіальної громади. Зокрема, 29 респондентів (72,5%) повідомили, що іноді відчувають тривогу щодо свого майбутнього на новому місці проживання. Такий показник є свідченням наявності латентного, періодично активізованого психологічного дискомфорту, що може мати як індивідуальні, так і структурні причини. Попри те, що тривожність не носить постійного або хронічного характеру, її періодичні загострення відображають загальну невизначеність життєвих перспектив, відсутність чітких орієнтирів на майбутнє, а також емоційну нестабільність, пов'язану з процесом інтеграції у нове соціальне середовище. Такий стан можна розглядати як реакцію на низку стресових чинників, включно з втратою попереднього способу життя, відсутністю відчуття контролю над подальшим розвитком подій, складнощами у побутовій та економічній сферах, а також обмеженістю соціальної підтримки. Ще 6 осіб (15%) вказали на постійне відчуття тривоги, а 5 осіб (12%) тривожаться постійно саме через невизначеність майбутнього, що сигналізує про хронічний стресовий стан і потенційний ризик емоційного вигорання або розвитку психоемоційних розладів. Такий розподіл відповідей демонструє, що майже 90% опитаних тією чи іншою мірою переживають емоційну нестабільність, що є серйозним викликом для громади, адже тривожність, особливо в умовах вимушеного переселення, впливає на загальне самопочуття людини, її здатність до адаптації, соціальної взаємодії, працевлаштування та участі в житті громади. Відсутність належної підтримки в таких випадках може призводити до соціальної ізоляції, зниження рівня довіри до інституцій і навіть до посилення конфліктного потенціалу.

У межах дослідження було поставлено запитання щодо налагодження нових соціальних зв'язків ВПО у приймаючій громаді. Отримані результати засвідчують, що більшість респондентів вже знайшли або перебувають у процесі пошуку нових друзів, причому нові знайомства найчастіше формуються в межах самої групи ВПО. Окремі учасники опитування виявили повну відсутність соціальної активності та бажання встановлювати нові контакти. Варто наголосити, що аналіз

відповідей дозволяє встановити певну закономірність: чим активніше ВПО залучені до соціальної взаємодії, тим вищою є ймовірність їхнього довготривалого залишення в громаді. Такий взаємозв'язок можна пояснити тим, що участь у соціальному житті – зокрема, у громадських ініціативах, освітніх програмах, культурних заходах чи волонтерській діяльності сприяє формуванню почуття належності, соціальної підтримки та позитивного досвіду інтеграції, що, у свою чергу, знижує рівень тривожності, посилює мотивацію до адаптації та підвищує емоційну прив'язаність до громади як нового безпечного простору для життя.

Останнє питання стосувалось того як респонденти оцінюють загальний рівень своєї адаптації в громаді (рис. 2.13).

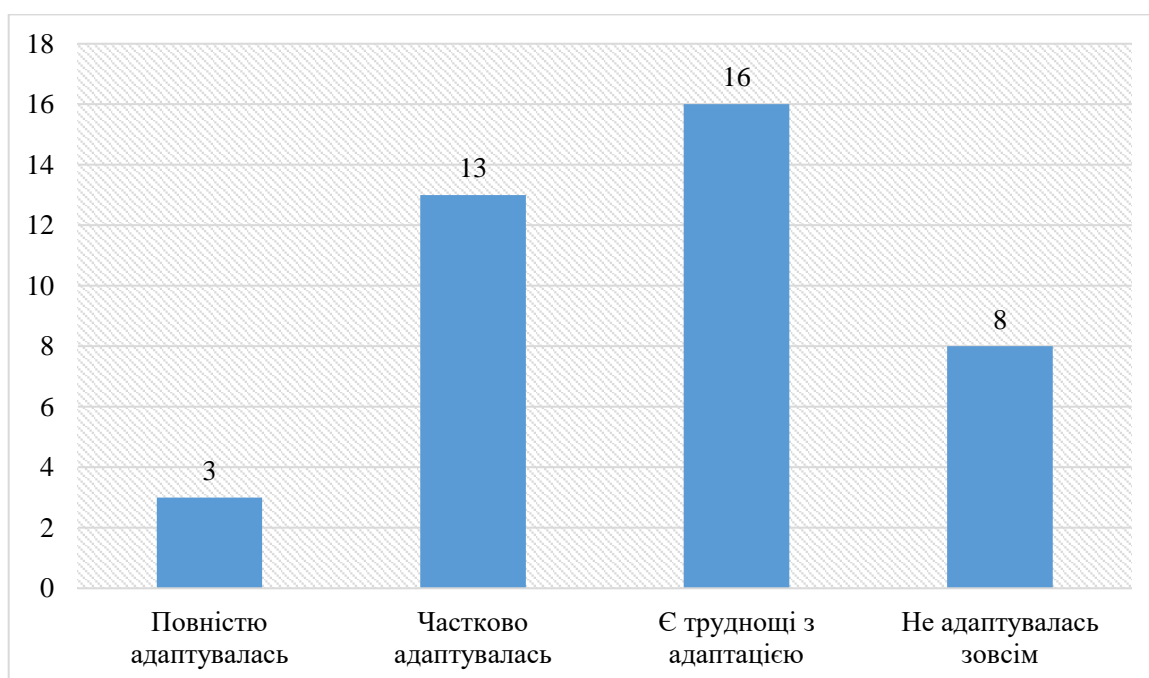

Рис. 2.13 Структура відповідей на питання «Як ви оцінюєте загальний рівень своєї адаптації в громаді?»

Джерело: складено автором.

Лише 3 респонденти (7,5%) зазначили, що повністю адаптувалися до громади, що свідчить про наявність серйозних викликів у процесі інтеграції для більшості опитаних. Досить значна частка респондентів (13 осіб, 32,5%) зазначила, що частково адаптувалися, що свідчить про те, що хоча вони змогли знайти певні шляхи інтеграції, їм все ще бракує елементів для повноцінного відчуття належності

до громади. Такі особи, ймовірно, мають певні соціальні зв'язки та ресурси, але зіткнулися з труднощами в адаптаційному процесі. Проте 8 респондентів (20%) взагалі не адаптувалися до нових умов, що може бути результатом глибоких психологічних травм, викликаних воєнними діями на території України, а також відсутністю соціальних контактів і підтримки в новій громаді, що потребує особливої уваги з боку місцевої влади та соціальних служб, оскільки їхнє психологічне і соціальне благополуччя може серйозно постраждати. Структура відповідей свідчить про складну та неоднорідну картину адаптації ВПО у громаді.

Отже, більшість респондентів відзначають труднощі в адаптації, що свідчить про потребу у додаткових ресурсах та підтримці. Водночас, частина опитаних виявляє бажання інтегруватися та адаптуватися, що відкриває можливості для подальшої роботи з ними. Наявність значної частини респондентів, які зазначають про часткову адаптацію, демонструє потенціал для покращення ситуації через реалізацію соціальних програм і ініціатив, спрямованих на підтримку ВПО у їхньому соціальному включенні. Важливими чинниками, що впливають на рівень адаптації, є соціальна підтримка, економічні можливості, а також психологічний комфорт. Виявлений дефіцит психологічної підтримки серед опитаних ВПО акцентує увагу на потребі системного посилення відповідних послуг у приймаючих громадах. Результати дослідження засвідчують доцільність впровадження комплексного міжсекторального підходу до соціальної адаптації ВПО, що передбачає координацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства для створення інклюзивного й підтримувального соціального простору.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

ВПО В ОТГ

3.1 Напрями покращення соціальної адаптації ВПО в об'єднаних територіальних громадах

У сучасних умовах соціальна адаптація ВПО набуває особливої актуальності через значну кількість людей, змушених покинути свої домівки внаслідок конфліктів і криз, зокрема повномасштабного вторгнення російської федерації на території України. Процес інтеграції осіб у нові громади є складним і багатовимірним викликом, що вимагає комплексного підходу з боку органів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Особливу роль відіграють ОТГ, які виступають першою ланкою безпосередньої підтримки та адаптації ВПО.

Покращення соціальної адаптації ВПО в ОТГ не лише сприяє збереженню соціальної стабільності, а й відкриває нові можливості для сталого розвитку територіальних громад. Важливо не просто реагувати на потреби ВПО, а формувати середовище, в якому вони зможуть активно долучатися до життя громади, впливати на її розвиток і ставати повноцінними учасниками соціально-економічних процесів. Тому системний аналіз і визначення пріоритетних напрямів є ключовим завданням сучасної політики щодо соціальної адаптації ВПО в ОТГ.

Дослідження, проведені в попередньому розділі, показують, що більшість респондентів стикаються з труднощами в адаптації, що свідчить про потребу у додаткових ресурсах і підтримці. Водночас частина опитаних демонструє бажання інтегруватися та адаптуватися, що створює перспективи для подальшої роботи та розвитку відповідних програм. Значний відсоток респондентів, які вказують на лише часткову адаптацію, свідчить про наявний потенціал для поліпшення ситуації шляхом впровадження соціальних ініціатив, спрямованих на всебічну підтримку

ВПО у процесі соціального залучення. Як висновок, на нашу думку, ключовими факторами, що впливають на рівень адаптації, є соціальна підтримка, наявність економічних можливостей та психологічний комфорт. Особливо важливо, що значна частка опитаних відзначають нестачу психологічної допомоги, що підкреслює необхідність посилення роботи в означеній сфері.

В таких умовах доцільно розглянути основні напрями, що сприятимуть покращенню соціальної адаптації ВПО в ОТГ (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Напрями покращення соціальної адаптації ВПО в ОТГ

Джерело: складено автором

Далі пропонуємо проаналізувати кожен напрям детальніше. Однією з ключових напрямів забезпечення ефективної соціальної адаптації ВПО в ОТГ є розробка та впровадження локальних програм інтеграції ВПО, що мають бути офіційно закріплені в нормативно-правових актах громади (наприклад, стратегіях розвитку, соціальних програмах, місцевих положеннях). Такі програми повинні передбачати:

- механізми забезпечення доступного тимчасового та постійного житла;
- сприяння у працевлаштуванні та перекваліфікації;
- розширення доступу до медичних, соціальних та освітніх послуг;
- заходи з психологічної підтримки;
- створення умов для участі ВПО в прийнятті рішень на місцевому рівні (через громадські ради, консультації, проекти громадської участі тощо). Особливу увагу слід приділити інституційному закріпленню механізмів через місцеві нормативно-правові акти, що дозволить забезпечити сталість, прозорість і підзвітність інтеграційної політики громади. Крім того, залучення ВПО до процесів розробки таких програм сприятиме зростанню довіри, відчуттю причетності та підвищенню ефективності реалізації заходів.

Сьогодні першочерговим питанням для соціальної адаптації ВПО є пошук житла. За результатами проведеного опитування було визначено, що понад 30% респондентів серед ВПО зіткнулися зі значними труднощами, пов'язаними з питанням забезпечення житлом. Отриманий показник сигналізує про нагальну потребу в посиленні уваги з боку місцевої влади та розробці цільових рішень, що враховують як реальні потреби ВПО, так і можливості громади. У цьому контексті доцільно запровадити локальні механізми підтримки. Зокрема, органи місцевого самоврядування Маківської територіальної громади можуть:

1. Запровадити програми тимчасового житла на умовах суборенди, які передбачають укладення тристоронніх договорів між громадою, власниками наявного, але невикористовуваного житла (наприклад, пустуючих або недобудованих приватних будинків), та ВПО. У рамках такої програми органи місцевого самоврядування можуть за згодою власників укладати суборендні угоди, що дозволяє тимчасово передавати житло для проживання ВПО на пільгових умовах. Ключовим елементом є відновлення або ремонт таких будинків за рахунок місцевого бюджету, залучених донорських коштів або партнерських благодійних організацій, після чого житло передається у тимчасове користування переселенцям, що дозволить забезпечити базову житлову стабільність для найбільш вразливих категорій ВПО без потреби будівництва нового фонду, що є фінансово затратним

та довготривалим процесом. Перевагою моделі є її взаємовигідність: власники нерухомості отримують догляд за своїм майном і можливу податкову лояльність, громада – зниження соціального напруження, а переселенці – можливість проживати у безпечному середовищі за доступною вартістю. Такий підхід також сприяє поступовій інтеграції ВПО у життя громади, формує довіру між мешканцями та забезпечує використання наявних ресурсів без потреби масштабного втручання держави. Для реалізації програми доцільно створити реєстр вільного приватного житла, передбачити механізми прозорого відбору учасників, юридичного супроводу угод та регулярного моніторингу умов проживання. У перспективі модель може масштабуватися на інші громади, що стикаються з подібними викликами, та стати частиною національної політики тимчасового забезпечення житлом ВПО.

2. Запровадити «житловий банк» – базу даних вільного житла в громаді, яким можуть скористатися переселенці, – за аналогією з ініціативами, реалізованими в деяких громадах Полтавської області [15]. Запровадження «житлового банку» передбачає створення та постійне оновлення електронної бази доступного житла в межах Маківської територіальної громади. Така база передбачає комунальні об'єкти, що не використовуються або мають потенціал для переобладнання під тимчасове житло; приватні пропозиції від мешканців, які готові надати вільні квартири чи будинки для тимчасового проживання ВПО; наявне соціальне житло та інші варіанти спільного проживання; залучення волонтерів і місцевих підприємців до ремонту/приспосовування таких приміщень. Функціонування такого житлового банку дозволить оперативно реагувати на потреби переселенців, прозоро координувати ресурси, уникнути дублювання допомоги та сприяти ефективному розселенню. Крім того, публічний характер платформи підвищить довіру та участь місцевих мешканців у процесі підтримки ВПО. Модель може стати частиною ширшої системи інтеграційної політики громади, з можливістю подальшого залучення партнерів – від соціальних служб до благодійних організацій.

3. Розробка місцевої програми часткової компенсації оренди житла для ВПО є важливим інструментом адресної підтримки найбільш вразливих категорій переселенців, які не мають змоги самостійно забезпечити себе житлом на ринку оренди. Така ініціатива особливо актуальна для Маківської територіальної громади, яка прагне створити сприятливе середовище для інтеграції ВПО та забезпечити гідні умови проживання. Запровадження програми може передбачати щомісячну компенсацію частини витрат на оренду житла для тих переселенців, які належать до соціально вразливих груп, зокрема, одинокі матері або батьки із дітьми, багатодітні родини, люди похилого віку, особи з інвалідністю, а також малозабезпечені особи, які опинилися в складних життєвих обставинах. Основною метою програми є не повне покриття вартості оренди, а створення умов, за яких спільне фінансове навантаження на бюджет громади та отримувача допомоги дозволяє досягти реального результату – стабільного житла для родини. Механізм реалізації програми передбачатиме подання заяви від ВПО до відповідного структурного підрозділу громади, підтвердження статусу та документальне оформлення договору оренди житла. Компенсація може здійснюватися у вигляді щомісячної грошової виплати безпосередньо орендодавцю або як безготівкове перерахування частини коштів за оренду. Громада може встановити максимальну межу компенсації та визначити її диференційовано залежно від складу сім'ї, рівня доходів та потреб заявника.

Впровадження такої програми має низку позитивних наслідків. По-перше, це дозволяє зменшити соціальне напруження, пов'язане з нестачею житла. По-друге, сприяє покращенню умов життя переселенців, що є передумовою їх успішної інтеграції у громаду. По-третє, підвищує довіру до місцевої влади як до активного учасника вирішення нагальних проблем. Така ініціатива сприяє розвитку місцевого ринку житла, стимулює легалізацію орендних відносин і підвищує рівень соціального захисту. Успішна реалізація програми в межах місцевого бюджету можлива за умови чіткої координації дій, прозорого механізму прийняття рішень, регулярного моніторингу результатів і залучення до процесу всіх зацікавлених сторін – від соціальних служб до самих отримувачів допомоги. У перспективі така

практика може бути інтегрована в загальну стратегію соціальної підтримки громади та стати елементом довготривалої політики інтеграції ВПО на рівні Маківської громади.

4. Партнерство з будівельними професійно-технічними училищами, профтехцентрами або коледжами Хмельницької області для реалізації проєктів соціальної дії з ремонту наявних приміщень (наприклад, закинутих садочків, гуртожитків, шкільних корпусів), які можна адаптувати під тимчасове житло. Така співпраця дозволить залучити студентів до реалізації проєктів соціальної дії, зокрема, до виконання ремонтних або відновлювальних робіт у приміщеннях, які наразі не використовуються, але мають потенціал для переобладнання під житлові потреби. Йдеться, наприклад, про закинуті садочки, шкільні спальні корпуси, старі гуртожитки чи інші комунальні будівлі. Для освітніх закладів – це можливість практичного навчання та участі в реальному соціальному проєкті, а для громади – шлях ефективного використання внутрішніх ресурсів із мінімальними витратами. Такі проєкти можуть частково реалізовуватися за підтримки місцевого бюджету, волонтерських ініціатив або благодійних партнерів, що дозволить за короткий термін створити придатні для проживання приміщення.

5. Інтеграція житлового питання у Стратегію розвитку громади, зокрема, передбачити блок, присвячений сталому вирішенню житлових проблем для ВПО в контексті зростання чисельності населення та розвитку соціальної інфраструктури, що дозволить перейти від фрагментарних рішень до комплексного і довгострокового підходу у сфері підтримки ВПО. В межах стратегічного документа можна створити окремий тематичний напрям або блок, присвячений сталому вирішенню житлових потреб, що включатиме як короткострокові, так і середньо- та довгострокові заходи та дозволить врахувати зростання кількості жителів унаслідок переміщення, адаптувати соціальну інфраструктуру до нових викликів, а також забезпечити планомірне просторове й інфраструктурне планування. Такий блок має передбачати інвентаризацію наявного житлового фонду громади та оцінку його потенціалу для подальшого використання, розвиток соціального житла, підтримку програм співфінансування або компенсації оренди

для вразливих категорій переселенців, а також створення механізмів для залучення інвестицій у житлове будівництво, зокрема через публічно-приватне партнерство. Важливою складовою є і забезпечення відповідності стратегічного планування потребам просторового розвитку – з урахуванням доступу до освіти, медицини, транспорту та інших базових послуг. Внесення зазначеного питання до стратегічного плану громади закріпить його як пріоритетний напрям розвитку, забезпечить більш передбачуване та обґрунтоване управлінське і бюджетне планування, а також сприятиме зростанню довіри мешканців до місцевої влади як до партнера, здатного комплексно реагувати на сучасні соціальні виклики.

Вважаємо, що зазначені заходи є реалістичними до впровадження в межах бюджету Маківської територіальної громади, за умови раціонального планування, прозорого управління та партнерства з місцевим бізнесом, релігійними громадами, благодійними фондами та міжнародними організаціями.

Сьогодні через збройну агресію російської федерації значна кількість громадян втратила не лише житло, а й можливість продовжувати професійну діяльність, що забезпечувала стабільне джерело доходу, соціальні зв'язки та професійну самореалізацію. У багатьох випадках втрата є незворотною: зруйновані підприємства, інфраструктура, зупинені освітні установи призвели до того, що люди залишилися не лише без роботи, а й без шансів відновити свою справу навіть у довгостроковій перспективі. Така ситуація зумовлює появу високого рівня безробіття серед ВПО, зниження мотивації до праці, психологічне виснаження та соціальну дезорієнтацію. Тому є потреба в пошуку нового професійного шляху в незнайомому середовищі, часто в умовах конкуренції за обмежені ресурси та робочі місця.

В таких умовах надзвичайно важливим інструментом соціальної адаптації виступає професійна підготовка та перекваліфікація ВПО, зокрема системна професійна підготовка та перекваліфікація, що передбачає цілеспрямовану роботу із формування, оновлення та вдосконалення професійних навичок ВПО відповідно до потреб інноваційної економіки та вимог ринку праці. Така підготовка передбачає не лише теоретичне навчання, а й практичні компоненти: стажування,

роботу з наставниками, участь у реалізації практично орієнтованих проєктів, ознайомлення з новими технологіями та стандартами виробництва. Успішне проходження перекваліфікації дає змогу особам з числа ВПО опанувати нову спеціальність, адаптуватися до зміненого соціально-економічного середовища, підвищити конкурентоспроможність на ринку праці, а отже – забезпечити себе та свою родину необхідними ресурсами для гідного життя. Більше того, професійна перекваліфікація часто стає не лише засобом економічної інтеграції, а й чинником психологічної стабілізації, оскільки дозволяє людині знову відчувати свою корисність, відновити самооцінку та впевненість у майбутньому. Зазначені програми можуть впроваджуватись у співпраці з державними центрами зайнятості, професійно-технічними та вищими навчальними закладами, представниками громадянського суспільства та міжнародними партнерами. Зміст таких програм охоплює як підготовку за затребуваними робітничими спеціальностями (електромонтажники, зварювальники, водії автотранспортних засобів), так і освоєння інноваційних напрямів (у сфері інформаційних технологій, креативної економіки, цифрових сервісів та розвитку малого бізнесу). У багатьох випадках перекваліфікація супроводжується наданням менторської підтримки, мікрогрантів на відкриття власної справи, консультацій із правових і фінансових питань, що комплексно підвищує рівень готовності ВПО до інтеграції. Яскравим прикладом такої ініціативи є програма професійного навчання, що реалізується Данською радою у справах біженців (DRC) за підтримки USAID [13]. Грантова програма надає мешканцям п'яти постраждалих від воєнних дій областей України (Харківської, Запорізької, Дніпропетровської, Миколаївської та Херсонської) можливість пройти курси тривалістю до 6 місяців із орієнтацією на потреби локального ринку праці. Учасники можуть самостійно обрати напрям навчання, а за умови відповідності критеріям (зокрема, статус ВПО, батьківство, вагітність, інвалідність тощо) отримати до 700 доларів США на покриття вартості курсу. Таким чином, професійна підготовка та перекваліфікація є не лише інструментом індивідуального розвитку, а й стратегічним чинником побудови соціальної згуртованості в приймаючих громадах, зменшення соціальної напруги та

ефективного відновлення людського потенціалу, втраченого внаслідок вимушеного переміщення.

Ефективність таких програм безпосередньо залежить від готовності ОТГ забезпечити належні інституційні умови для їх реалізації. Без відповідної адміністративної спроможності та скоординованої взаємодії на місцевому рівні реалізація будь-яких ініціатив залишається фрагментарною та неефективною. Тому ключовим передумовним етапом виступає розвиток інституційної спроможності громад до роботи з ВПО як цілісної системної політики. Насамперед, необхідно формувати в громадах цілісну систему прийому, реєстрації, супроводу та соціального захисту ВПО, що передбачає:

- створення або посилення роботи профільних підрозділів у структурах органів місцевого самоврядування (відділів соціального захисту, центрів інтеграції ВПО);
- цільову підготовку кадрів, які мають спеціальні компетентності в роботі з кризовими групами (соціальні працівники, психологи, фахівці з кризового менеджменту);
- впровадження елементів соціального менеджменту – зокрема механізмів оцінки потреб ВПО, моніторингу наданих послуг, індивідуального супроводу, комунікаційної взаємодії.

На сьогодні в Україні вже реалізовано низку ініціатив. Зокрема, за підтримки міжнародних партнерів (UNHCR, МОМ, ПРООН, NRC) в окремих громадах створено Центри підтримки ВПО (наприклад, у Житомирській [62], Волинській [36], Львівській [17]), які надають соціальні, психологічні, юридичні та консультаційні послуги. У контексті зусиль, спрямованих на посилення інституційної спроможності громад до роботи з ВПО, важливу роль відіграють довгострокові проєкти, реалізовані за підтримки міжнародних партнерів. Так, у 2025 році благодійна організація «Благодійний фонд «Стабілізуєш Суппорт Сервісез» продовжує реалізацію ініціативи «Підтримка спроможності державних установ та місцевих громад у зміцненні системи соціального захисту в Україні» [39]. Проєкт реалізується за підтримки УВКБ ООН та охоплює 23 області

України, зокрема як регіони з високою концентрацією ВПО, так і ті, що активно розвивають системи прийому та інтеграції. Серед ключових напрямів діяльності – інституційна та консультативно-методична підтримка органів соціального захисту в громадах, забезпечення їх необхідним обладнанням, надання інформаційної допомоги ВПО, людям, які повертаються, та іншим постраждалим від воєнних дій. Особливу увагу приділено розвитку потенціалу Рад ВПО як важливого механізму представлення інтересів переміщених осіб на місцевому рівні, а також оновленню соціальних паспортів громад і підтримці реалізації стратегічних планів розвитку системи соціального захисту [56]. Таким чином, проєкт не лише реагує на нагальні виклики, а й створює підґрунтя для стійкого функціонування соціальної інфраструктури в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Однак системний підхід поки реалізований лише в обмеженій кількості громад, тому пропонуємо розробити типову модель локальної інтеграційної політики, яка може адаптуватися під конкретні громади. Така модель має містити дорожню карту дій (табл. 3.1).

Типова модель локальної інтеграційної політики для ОТГ являє собою універсальний шаблон, який можна гнучко адаптувати до конкретних умов кожної громади – її розміру, ресурсної бази та актуальних викликів. Основна мета такої моделі полягає у впорядкуванні процесів інтеграції ВПО, забезпеченні узгодженого та комплексного підходу до їх соціальної адаптації, а також у створенні довготривалих умов для їх повноцінного включення в життя громади. Така політика охоплює ключові напрями – від правової та інституційної підтримки до участі ВПО в соціальному, культурному й економічному житті ОТГ, і є стратегічною основою для формування цілісної інтеграційної системи на місцевому рівні.

Модель передбачає створення сприятливих умов для соціальної адаптації та інтеграції ВПО, налагодження ефективної міжвідомчої взаємодії та посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування. На підготовчому етапі проводиться оцінка потреб ВПО та створюється або посилюється підрозділ для роботи з ними; наступним кроком є розробка й затвердження локальної

програми інтеграції через формування робочої групи та консультації з ВПО. Під час етапу реалізації здійснюються реєстрація, супровід, інформаційна робота, організація житлових програм, працевлаштування, забезпечення доступу до медицини й освіти. Завершальним етапом є регулярний моніторинг та корекція політики на основі отриманих даних і зворотного зв'язку.

Таблиця 3.2

Дорожня карта інтеграційної політики для ОТГ

Етап	Заходи	Відповідальні	Терміни виконання
1	2	3	4
I. Підготовчий етап	Проведення оцінки потреб ВПО; створення/посилення підрозділу з питань роботи з ВПО	Відділ соціального захисту, управління стратегії	1-2 міс.
II. Розробка та затвердження локальної програми інтеграції	Формування робочої групи; проведення консультацій з ВПО; написання програми	Виконавчі комітети ради, представники ВПО, НУО	2-3 міс.
III. Реалізація заходів	Реєстрація, супровід, інформування, житлові програми, працевлаштування, доступ до медицини та освіти	Органи місцевого самоврядування, ЦНАП, Центр зайнятості, медичні заклади	Постійно
IV. Моніторинг та корекція політики	Збір зворотного зв'язку, аналіз результатів, оновлення заходів	Аналітична група при раді громади	Щоквартально

Джерело: складено автором

Щодо алгоритму реєстрації та супроводу ВПО, то процес повинен розпочинатися зі звернення ВПО до ЦНАП або відповідного підрозділу громади, де здійснюється первинна реєстрація з фіксацією ключових потреб. Далі призначається координатор супроводу, який комунікує з відповідними службами громади. Після проведення соціальної оцінки ВПО спрямовується за напрямками: до центрів зайнятості, служб у справах дітей, управлінь охорони здоров'я чи освіти. Моніторинг ситуації ВПО здійснюється періодично, раз на 3–6 місяців. Фахівець з питань ВПО при виконавчому комітеті відповідатиме за ведення обліку ВПО, координацію надання соціальних послуг, взаємодію з НУО, донорами, державними органами, надання індивідуальних консультацій та підготовку звітності про

результати інтеграції. Для такої посади передбачається наявність вищої освіти у сфері соціальної роботи чи державного управління, комунікабельність та аналітичні здібності.

На сьогоднішній день описана система більше нагадує рекомендовану або пілотну модель, яка вже частково апробується в деяких громадах, але не функціонує як стандартна процедура по всій країні. Її широке впровадження потребує ресурсного забезпечення, політичної волі органів місцевого самоврядування та методичної підтримки з боку держави або донорів. Реалізація моделі передбачає укладення меморандумів про взаємодію з центрами зайнятості, медичними установами, службами органів місцевого самоврядування та поліцією, ведення єдиної бази даних ВПО з обмеженим доступом та проведення щомісячних координаційних нарад для аналізу проблем і досягнень. Для практичного впровадження моделі можуть використовуватись державні програми, мікрогранти для ініціативних груп ВПО, соціальний паспорт громади та цифрові платформи на кшталт «Єнтеграція», які можуть бути адаптовані або розроблені на базі ІТ-рішень громади.

Станом на сьогодні офіційної всеукраїнської цифрової платформи під назвою «Єнтеграція» не існує, а є лише концепція, яку пропонують експерти як потенційне рішення для централізованої підтримки інтеграції ВПО на рівні громад. Тому варто запропонувати громадам розробити або адаптувати локальну цифрову платформу, умовно названу «Єнтеграція», що могла б збирати потреби ВПО, забезпечувати доступ до місцевих послуг, таких як житло, працевлаштування, навчання та медицина, а також інтегруватися з CRM-системами і чат-ботами. Окрім того, платформа могла б слугувати аналітичним інструментом для органів місцевого самоврядування, допомагати ефективно планувати і розподіляти ресурси. Така цифрова система може бути реалізована на базі офіційного сайту громади або з використанням наявних інструментів, наприклад, «Дія.Центр» [16] чи інших партнерських цифрових рішень, а також шляхом партнерства з ІТ-компаніями або за підтримки грантових програм.

Цифрові платформи вже стають ефективним інструментом підтримки ВПО на місцевому рівні. Наприклад, у Дніпрі реалізовано проєкт «Сервісна картка ВПО» – онлайн-рішення, що дозволяє ВПО отримувати знижки на товари та послуги. До ініціативи долучається соціально відповідальний бізнес: перукарні, стоматологи, аптеки, магазини, спортивні зали тощо. ВПО отримують необхідне за доступною ціною, а підприємці – нових клієнтів і позитивний імідж [59]. Наведений приклад простої та взаємовигідної моделі підтримки ОТГ можуть використовувати для посилення інтеграції та соціальної стабільності.

Для ефективного впровадження запропонованої моделі локальної інтеграційної політики для ОТГ важливо провести цілеспрямоване навчання для фахівців громад шляхом реалізації сертифікованих програм або практичних тренінгів з управління в умовах кризи, роботи з вразливими категоріями населення, а також із профілактики професійного вигорання. Таке навчання дозволить забезпечити належний рівень компетентності персоналу, що безпосередньо працює з ВПО. Як приклад якісної освітньої ініціативи для підвищення спроможності громад у роботі з ВПО варто навести освітній серіал «Ради ВПО: від адаптації до впливу», у якому експерти детально розкривають механізми створення та функціонування рад ВПО, зокрема їхню організаційну структуру, повноваження, міжсекторальну взаємодію, розробку та моніторинг місцевих програм, стратегічне планування та комунікацію, що сприяють посиленню участі ВПО у формуванні місцевої політики [57].

На нашу думку, системний підхід передбачатиме, що обов'язковим компонентом ефективної політики інтеграції ВПО є системне залучення громадських організацій та міжнародних партнерів у якості консультантів, виконавців або співкоординаторів програм. Такий підхід ґрунтується на кількох ключових перевагах: по-перше, громадські організації часто володіють гнучкістю, спеціалізовані знання щодо роботи з вразливими групами та розуміння місцевих особливостей; по-друге, міжнародні організації здатні забезпечити доступ до фінансових, технічних і навчальних ресурсів, які є недоступними для органів місцевого самоврядування.

На практиці модель співпраці реалізується через багаторівневі партнерства. Наприклад, ГО «КримSOS» у співпраці з УВКБ ООН впроваджує програму безоплатної правової допомоги для ВПО у Львівській, Закарпатській, Хмельницькій та інших областях. Юристи та соціальні працівники організації консультують щодо питань реєстрації, поновлення документів, отримання соціальних виплат, компенсацій за пошкоджене житло [29]. Такий підхід допомагає зменшити навантаження на державні органи соціального захисту і забезпечує швидкий доступ людей до якісних послуг. Іншим прикладом є діяльність ГО «Сильні громади» за підтримки міжнародної організації Global Communities у межах програми CLEAR. У громадах Донецької, Дніпропетровської та Чернівецької областей ініціатива спрямована на посилення інституційної спроможності громад працювати з ВПО: проводяться стратегічні сесії, навчання з кризового менеджменту, соціального планування, бюджетування. У межах проєкту створюються міжсекторальні платформи, які об'єднують органи місцевого самоврядування, громадські ініціативи, ВПО та місцевих мешканців для розробки спільних рішень [27].

Залучення громадських організацій та міжнародних партнерів дозволяє не лише оптимізувати управлінські процеси у сфері інтеграції ВПО, але й забезпечити сталість та ефективність таких програм, завдяки інституційному підкріпленню, міжсекторальній взаємодії, наданню якісних послуг та формуванню культури партнерства у приймаючих громадах. Таким чином, інституційна спроможність громад є не лише питання наявності окремих структур чи працівників, а побудова злагодженої системи управління інтеграційними процесами, що базується на даних, партнерстві, професійності кадрів та стійкому фінансуванні. Така система здатна забезпечити реальне включення ВПО в життя громади та підвищити стійкість територій у довгостроковій перспективі.

Щодо інших напрямів соціальної адаптації ВПО, то важливим напрямом є забезпечення умов для працевлаштування ВПО, стимулювання їхнього самозайняття або створення мікробізнесу. Громади можуть реалізовувати програми професійної перекваліфікації, наставництва, підтримки підприємництва

(в тому числі через локальні бізнес-інкубатори, мікрогранти, податкові пільги). Важливою є співпраця з роботодавцями, проведення ярмарків вакансій, створення програм громадських робіт. До прикладу, 15 травня 2025 року у Хмельницькому відбувся Національний ярмарок вакансій, що створив можливості для ВПО швидко ознайомитися з актуальними пропозиціями роботи, отримати професійні консультації, а також можливість налагодити корисні контакти через нетворкінг з провідними роботодавцями регіону – що є важливим кроком для соціальної адаптації ВПО у нових громадах. Свої вакансії представляли такі провідні компанії та підприємства, як ХКП «Електротранс», СЕ «Борднетце-Україна», ТОВ «Нова пошта», ТОВ «Новатор», ТОВ «Епіцентр К», АТ «Укрзалізниця», мережа магазинів «Грош», ПП «Фабрікс» та інші. Захід сприяв соціальній інтеграції ВПО та підтримці їх у працевлаштуванні. Таким чином, економічна самостійність ВПО знижує навантаження на соціальну інфраструктуру громади та сприяє соціальній згуртованості.

Соціальна адаптація ВПО виходить за межі матеріального забезпечення й охоплює повноцінну інтеграцію у соціокультурне середовище громади шляхом формування почуття приналежності, залучення до місцевих ініціатив, проведення культурних, освітніх та волонтерських заходів, а також створення просторів підтримки – кризових кімнат, центрів реінтеграції, молодіжних і родинних клубів – із обов'язковим забезпеченням безкоштовної, якісної психологічної допомоги, яку мають надавати фахівці з відповідною вищою освітою та досвідом, застосовувати сучасні підходи, зокрема гештальт-, когнітивну та арт-терапію, що сприяє зниженню соціальної напруги, подоланню упереджень і сталому розвитку громади. Прикладом ефективною реалізації ідеї психологічної підтримки та соціальної інтеграції ВПО є проєкт «RAZOM з тобою», що створює простори ментальної допомоги для тих, чиє життя змінилось через воєнні дії на території України. У межах проєкту фахові психологи надають безкоштовну індивідуальну та групову підтримку як онлайн по всій Україні, так і офлайн у таких містах, як Дніпро, Буча, Хмельницький, Львів та Івано-Франківськ. Окрім терапевтичної роботи, проєкт організовує психоедукаційні тренінги, вебінари, розвиває культуру турботи про

ментальне здоров'я, що безпосередньо сприяє інтеграції ВПО, зниженню соціальної напруги та формуванню стійких громад [67].

Ще одним прикладом ефективної ініціативи, спрямованої на психологічну підтримку ВПО та сприяння їхній соціальній адаптації, є онлайн-платформа Mental Help для надання безкоштовної професійної психологічної допомоги українцям, які постраждали внаслідок воєнних дій, зокрема тим, хто вимушено змінив місце проживання. За два роки функціонування платформи фахівцями було проведено понад 23 000 безкоштовних індивідуальних терапевтичних сесій, що свідчить про значний попит на подібні послуги серед цільової аудиторії [76]. Завдяки грантовій підтримці міжнародної організації Nova Ukraine в межах програми Emergency Bridge Financing for Critical Programs in Ukraine було реалізовано програму, яка охоплює 800 безкоштовних індивідуальних онлайн-консультацій з досвідченими психотерапевтами. Механізм надання допомоги є простим і технологічно зручним: користувачі самостійно обирають спеціаліста, бронюють зручний час, після чого проходять онлайн-сеанс у конфіденційному форматі. Такий підхід забезпечує доступність послуги, знижує бар'єри звернення по допомогу та сприяє своєчасному отриманню психоемоційної підтримки. Ключовими принципами роботи платформи є конфіденційність, зручність та легкість доступу, що особливо важливо для ВПО, які часто перебувають у стані дезорієнтації, втрати соціальних зв'язків та підвищеного стресу. Наявність безкоштовної та якісної психологічної підтримки в онлайн-форматі дозволяє покращити емоційний стан, сприяє формуванню адаптивних механізмів поведінки та загальному зміцненню психічного здоров'я, що є необхідною умовою для інтеграції в нові громади та соціального відновлення.

Таким чином, приклади надання безкоштовної психологічної допомоги, як от платформа Mental Help та проєкт «RAZOM з тобою», демонструють ефективні шляхи підтримки ВПО у процесі соціальної адаптації. Водночас важливо розвивати даний напрямок і розширювати мережу таких ініціатив, особливо офлайн у ОТГ, оскільки не всі, зокрема люди старшого віку, мають змогу або готовність користуватися онлайн-сервісами, що сприятиме більшій доступності підтримки та глибшій інтеграції ВПО в нові соціальні умови.

Загалом, реалізація більшості ініціатив, спрямованих на покращення соціальної адаптації ВПО, потребує наявності фінансових, кадрових, інформаційних і інфраструктурних ресурсів. Важливо, щоб органи місцевого самоврядування ОТГ активно сприяли пошуку зовнішнього фінансування – зокрема, через залучення міжнародної технічної допомоги, участь у грантових конкурсах, налагодження співпраці з іноземними партнерами та донорськими організаціями. Одним із перспективних напрямів є підтримка відкриття та розвитку малого бізнесу серед ВПО, що сприятиме не лише їхній економічній інтеграції, а й зміцненню місцевої економіки загалом. У цьому контексті показовим прикладом є реалізація ініціативи в межах Проєкту USAID «ГОВЕРЛА», який виділив грант для сприяння інтеграції ВПО у громадах Львівської області. Зокрема, громадська організація «Європейський діалог» отримала фінансування для розвитку партнерства між громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування задля ефективного залучення ВПО до життя громад, у межах якого 10 територіальних громад отримали підтримку в оцінці потреб ВПО, технічну та консультативну допомогу, а також навчання для місцевих організацій громадянського суспільства. Представники органів громадянського суспільства надають юридичні та психологічні консультації, організовують заходи з громадської єдності та інтеграції молоді [53]. Таким чином, проєкт USAID «ГОВЕРЛА» не лише підвищив обізнаність щодо потреб ВПО, але й підсилив спроможність громад реагувати на виклики інтеграції. Зазначений приклад демонструє, як грантова підтримка у поєднанні з партнерством з органами місцевого самоврядування може дати конкретний результат, але й важливо, щоб громади самостійно проявляли ініціативу в пошуку фінансування, встановленні зв'язків із міжнародними партнерами та залученні громадських організацій до спільної роботи.

Важливим напрямом соціальної адаптації ВПО у територіальних громадах є налагодження постійного зворотного зв'язку між ВПО та представниками місцевої влади. Такий зв'язок має здійснюватися як офлайн – під час формальних громадських слухань, круглих столів, зустрічей у центрах підтримки або

неформальних ініціатив у громадах, так і онлайн – через електронні форми, соціальні мережі, чат-боти або онлайн-опитування, що особливо важливо для тих переселенців, які не мають змоги бути присутніми особисто. З метою вивчення потреб та оцінки рівня адаптації ВПО було розроблено електронне опитування, що дає змогу ефективно збирати зворотний зв'язок у зручному форматі (<https://forms.gle/LX1oG5M4VbguzU61A>). Забезпечення двосторонньої комунікації дозволяє громадам своєчасно виявляти проблеми, з якими стикаються переселенці, адаптувати соціальні послуги відповідно до реальних запитів, оцінювати ефективність заходів підтримки, зміцнювати довіру та залучати ВПО до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Регулярна взаємодія сприяє формуванню більш згуртованого, стійкого та соціально інтегрованого середовища в громаді.

Отже, соціальна адаптація ВПО в ОТГ є комплексним процесом, що потребує системної підтримки держави, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Важливими складовими успішної адаптації є професійна перекваліфікація, розвиток інституційної спроможності громад, забезпечення доступу до соціальних, психологічних та економічних послуг, а також впровадження цифрових платформ для координації допомоги. Співпраця з міжнародними партнерами і активне залучення ресурсів дозволяють підвищити ефективність інтеграції ВПО, сприяють їхній соціальній стабільності та сталому розвитку приймаючих громад в умовах воєнного стану.

3.2 Практичні рекомендації для покращення соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді

Аналіз результатів дослідження рівня соціальної адаптації ВПО у Маківській територіальній громаді дозволив виявити основні труднощі, з якими стикаються ВПО в процесі інтеграції в нове соціальне середовище. Отримані дані дали змогу глибше усвідомити специфіку їхніх потреб, бар'єри соціальної взаємодії та

особливості доступу до ресурсів громади. Актуальність проблеми та необхідність своєчасного й ефективного реагування на виклики, пов'язані з адаптацією ВПО, зумовили розробку комплексу практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення результативності процесів їхньої соціальної інтеграції в умовах Маківської територіальної громади [9].

З-поміж ключових напрямів соціальної адаптації ВПО особливого значення набуває забезпечення їхньої інтеграції через активне залучення до культурного середовища приймаючої громади. У цьому контексті доцільним є впровадження практичних заходів, зокрема організації пізнавальних екскурсій, що сприятимуть глибшому ознайомленню ВПО з історико-культурною спадщиною та природними ресурсами Маківської територіальної громади. Такий підхід не лише розширює світогляд учасників, а й сприяє формуванню почуття приналежності до нової спільноти, підвищенню соціальної згуртованості та зміцненню довіри до місцевих інституцій.

Наведений нижче план екскурсійного дня, представлений у табл. 3.3, містить детальний розклад заходів, що передбачені в рамках культурно-просвітницької програми

Таблиця 3.3

**Детальний план одноденної екскурсії культурними місцями
Маківської територіальної громади**

Час	Захід	Місце проведення	Примітки
1	2	3	4
09:00–09:30	Збір учасників, реєстрація, інструктаж з безпеки	Центр громади (збірна точка)	Роздача маршрутів, супровід гіда
09:30–10:15	Переїзд до палацово-паркового комплексу Рациборовських	Транспортом громади	Ознайомлення в дорозі з історією об'єкта
10:15–12:00	Екскурсія палацом, територією парку, історичний огляд	Палацово-парковий комплекс Рациборовських	Залучення місцевого історика
12:00–12:30	Вільний час, фотозйомка, неформальне спілкування	Парк біля палацу	Створення візуального архіву події
12:30–13:30	Обід для учасників	Попередньо організоване місце харчування	З урахуванням побажань

Продовж. табл. 3.3

1	2	3	4
13:30–14:15	Переїзд до Кармалюкової гори	Транспортом громади	Ознайомлення з географічною історією
14:15–16:00	Прогулянка екостежками, екскурсія по ландшафтному заповіднику	Кармалюкова гора	Супровід екогіда, тематичні зупинки
16:00–16:30	Вільний час, відпочинок на природі	На території заповідника	Можливість неформального спілкування
16:30–17:15	Повернення до центру громади	Транспортом громади	Підведення підсумків у дорозі
17:15–18:00	Завершення заходу, зворотний зв'язок, анкетування учасників	Центр громади	Заповнення форм, вручення сувенірів

Джерело: складено автором

Організатором культурно-просвітницького заходу може виступити відділ соціального захисту Маківської сільської ради у співпраці з місцевими громадськими організаціями, волонтерами та краєзнавцями. До організації можна залучити місцеві освітні заклади (наприклад, школи або будинок культури), які володіють інфраструктурними ресурсами (приміщення, транспорт, персонал) і можуть сприяти реалізації заходу як на логістичному, так і на змістовному рівні. В таблиці 3.4 наведено орієнтовну калькуляцію витрат на організацію одноденної екскурсії для 40 осіб у межах Маківської територіальної громади.

Таблиця 3.4

Орієнтовна вартість організації одноденної екскурсії для 40 осіб у межах Маківської територіальної громади

Стаття витрат	Орієнтовна вартість (грн)	Примітка
Оренда транспорту громади	4 500	
Послуги гідів	2 000	
Обід для учасників	7 200	180 грн × 40 осіб
Символічні сувеніри	2 000	50 грн × 40 осіб
Друк маршрутів, інформаційних матеріалів	300	
Логістичні дрібні витрати (вода, аптечка тощо)	500	
Оплата координаційного персоналу	1 500	
Загальна сума	18 000	

Джерело: складено автором

Сума є приблизною і може змінюватися залежно від кількості учасників, обраного транспорту, формату харчування та умов співпраці з гідами. При

залученні партнерів або за підтримки грантових програм частину витрат можна оптимізувати.

З метою фінансування подібних ініціатив доцільно розглянути участь у грантовій програмі, що підтримує спільні проєкти європейських культурних інституцій з українськими організаціями [14]. У межах програми передбачено можливість отримання до 20 000 євро на реалізацію суспільно значущих культурно-освітніх заходів, зокрема організацію екскурсій для ВПО. Фінансування може покривати витрати на транспорт, послуги екскурсоводів та експертів, розробку інформаційних матеріалів, оренду приміщень і технічного обладнання, а також фото- та відеозйомку заходів. Такі екскурсії можуть позиціонуватися як інструмент культурної інтеграції, локального пізнання, а також як освітній ресурс у контексті сучасного переосмислення історії регіону. Подання заявок здійснюється на постійній основі – до останнього дня кожного місяця (до 15:00 за київським часом), а конкурсний відбір триває до вичерпання фінансового ресурсу програми.

Участь у такій ініціативі не лише дозволить реалізувати конкретний проєкт соціальної адаптації, а й зміцнить інституційну спроможність громади, сприятиме налагодженню партнерств із культурними установами, а також забезпечить включення локальних практик до ширшого європейського контексту. Запропонована ініціатива може слугувати прикладом для інших територіальних громад, які прагнуть активніше інтегрувати ВПО у локальне середовище, та показує, як за допомогою доступних ресурсів і культурного потенціалу громади можна досягти вагомих результатів у сфері соціальної згуртованості, формування почуття єдності та підтримки вразливих категорій населення. Проведення такого типу екскурсій є ефективним інструментом інтеграції ВПО в соціокультурне середовище Маківської територіальної громади. Відвідування пам'яток архітектури та природних об'єктів дозволяє учасникам глибше пізнати історію та природу регіону, що сприяє формуванню емоційного зв'язку з новим місцем проживання. Регулярна організація подібних заходів може стати дієвим кроком до

побудови згуртованої, інклюзивної громади, де кожен її член відчуває себе важливою частиною спільноти.

У попередньому розділі було визначено, що лише незначна частина переселенців повністю інтегрувалася в Маківську територіальну громаду, тоді як більшість перебуває на різних етапах соціальної адаптації або зовсім не відчуває зв'язку з новим соціумом, тому подальша підтримка ВПО має бути спрямована на усунення бар'єрів до інтеграції, зокрема шляхом посилення соціальної взаємодії, психоемоційної підтримки та розширення участі у громадському житті. Для покращення соціальної адаптації ВПО та налагодження ефективної взаємодії з місцевими жителями доцільним є впровадження комплексу заходів, спрямованих на зменшення соціальної дистанції та формування згуртованої громади. Насамперед, варто організовувати інтеграційні заходи, такі як культурні зустрічі, спільні свята, воркшопи та ініціативи, що передбачають активну участь як ВПО, так і місцевих мешканців, що сприятиме налагодженню особистих контактів, обміну досвідом та формуванню відчуття спільності.

Ефективним інструментом може стати запровадження менторських програм, де активні представники громади виступають наставниками для новоприбулих переселенців, які можуть допомагати їм адаптуватися до нових умов життя. Тому ми розробили програму менторської підтримки «Разом у громаді», яка базується на індивідуальній підтримці та формуванні міжособистісних зв'язків між місцевими жителями й ВПО (табл. 3.5). Завдяки моделі менторства програма сприяє взаємопідтримці, інформуванню та створенню платформи довіри та співпраці всередині громади.

Таблиця 3.5

Короткий опис Програми менторської підтримки «Разом у громаді»

Компонент програми	Опис
1	2
Мета	Сприяти соціальній адаптації ВПО через довготривалі контакти з активними членами громади (менторство).

1	2
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> - Індивідуальна підтримка ВПО. - Зменшення ізоляції. - Посилення соціальних зв'язків. - Інформування про можливості. - Взаєморозуміння між ВПО та місцевими.
Цільова аудиторія	<p>Ментори: волонтери, активісти, педагоги, підприємці, пенсіонери. Менті: ВПО, що перебувають на етапі адаптації.</p>
Основні етапи реалізації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підготовка (координація, кампанія). 2. Відбір та навчання менторів. 3. Поєднання ментор–менті. 4. Період супроводу (мін. 3 місяці). 5. Підсумкове оцінювання.
Очікувані результати	<ul style="list-style-type: none"> - Покращення інтеграції. - Зниження соціального напруження. - Взаємна довіра. - Платформа для підтримки новоприбулих.
Ресурсне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - Координація з боку громади чи НУО. - Невеликі витрати (друк, кава-брейки). - Волонтерська участь. - Грантова/міжнародна підтримка.

Джерело: складено автором

Програма менторської підтримки «Разом у громаді» передбачає створення системи персонального супроводу для ВПО за участі добровільних наставників із числа місцевих мешканців. Після інформаційної кампанії та підготовки менторів відбувається поєднання учасників у пари для регулярної комунікації й спільних активностей, що дозволяє ВПО краще орієнтуватися в громаді, отримувати допомогу, а також встановлювати нові соціальні зв'язки. Завдяки регулярному спілкуванню та залученню до життя громади, менторство сприяє підвищенню поінформованості ВПО, зменшує напругу між новоприбулими та місцевими, а також зміцнює довіру. Подібні підходи успішно діють у багатьох країнах Європи, зокрема в Німеччині, Австрії, Польщі, Швеції, де менторство використовується як ефективний інструмент інтеграції біженців і мігрантів (табл. 3.6). Результати в багатьох країнах показують, що учасники відчують покращення соціального капіталу, зменшується ізоляція, зростає довіра місцевої громади до новоприбулих, а ментори, у свою чергу, отримують новий досвід і міжкультурне збагачення.

Таблиця 3.6

Міжнародна практика менторства для соціальної адаптації переселенців

Країна	Назва ініціативи / Організація	Цільова група	Формат менторства
Німеччина	Start with a Friend, Integration through Mentoring [73]	Біженці, місцеві волонтери	1:1 зустрічі раз на тиждень, соціальна орієнтація
Австрія	Mentoring Program for Migrants [75]	Мігранти і біженці	Зустрічі, допомога з працевлаштуванням, документи
Естонія / Латвія / Фінляндія	Nordplus Adult – peer mentoring modules [79]	Українські переселенці	Онлайн-модулі, підготовка менторів
Польща	MINT [76]	Діти біженців і мігрантів	Шкільна підтримка, групові та культурні активності
Швеція	Language Friends [71]	Міграційні групи	Місцева інтеграція через волонтерство та менторство

Джерело: складено автором

З огляду на наведені приклади, можна зробити висновок, що менторські програми демонструють високу ефективність у контексті інтеграції мігрантів та біженців у приймаючі громади. Успішність таких ініціатив значною мірою пояснюється їхньою людяністю, низькою вартістю та гнучкістю до локальних умов. Спільними характеристиками є індивідуальний підхід (формат «ментор–учасник»), залучення місцевих волонтерів, культурна орієнтація, підтримка в працевлаштуванні та посилення соціального капіталу. Крім того, ментори отримують значні переваги: міжкультурне навчання, розвиток емпатії та залучення до життя громади. Такий двосторонній ефект сприяє формуванню згуртованого суспільства, що базується на взаємній підтримці, довірі та толерантності. Таким чином, міжнародний досвід підтверджує доцільність і потенціал впровадження подібних програм у різних національних контекстах, зокрема в Україні, як частини політики соціальної адаптації ВПО та підтримки сталого розвитку громад.

Існують різні типи менторських програм:

- професійне наставництво – допомога у працевлаштуванні;
- громадське наставництво – підтримка у побутовій адаптації та налагодженні контактів;

– освітнє наставництво – супровід для молоді у сфері навчання.

Програми часто передбачають такі ключові кроки:

1. Набір і відбір менторів і учасників, часто через інтерв'ю та подачу заявок.
2. Підготовка волонтерів перед початком – тренінги з міжкультурної комунікації, мовної підтримки, розуміння потреб біженців чи ВПО.
3. Matching – пара «ментор-менті» підбирається за інтересами, віком, професією чи мовою (або рівнем адаптації).
4. Регулярні зустрічі – щотижнево або щомісяця, активності можуть бути культурні, освітні, побутові супроводи.
5. Звітність та оцінювання – завершальні опитування, аналіз результатів щодо інтеграції, соціального зв'язку, задоволеності учасників.

Програми менторської підтримки мають багато переваг, які забезпечують успішну інтеграцію ВПО у громади:

1. Культурна орієнтація, де наставники допомагають новоприбулим зрозуміти місцеві звичаї, соціальні норми та повсякденні практики, що зменшує культурний шок, зміцнює впевненість і сприяє активній участі у житті громади. Завдяки культурній орієнтації ВПО швидше адаптуються та відчують приналежність.

2. Підтримка у працевлаштуванні, де ментори можуть надавати поради щодо пошуку роботи, складання резюме, підготовки до співбесід і знайомства з місцевим ринком праці, що суттєво підвищує шанси переселенців на економічну самостійність і стабільність.

3. Соціальна інтеграція, де безпосередньо програма сприяє налагодженню дружніх контактів між ВПО та місцевими жителями. Такі зв'язки допомагають подолати ізоляцію, сприяють згуртованості та знижують соціальну напругу. Наставництво формує мережу підтримки, що є основою довіри в громаді.

Важливою рекомендацією для кращої соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді є забезпечення доступу до психосоціальної підтримки, зокрема через індивідуальні та групові консультації, спрямовані на подолання соціальної ізоляції, подолання психологічного напруження та попередження

конфліктів. В контексті Маківської територіальної громади особливо важливою є інформаційна відкритість як основа для ефективної інтеграції ВПО. Доцільним кроком є створення інклюзивних комунікаційних платформ – як онлайн (наприклад, локальні чати, Facebook-сторінки громади, інтерактивний портал або Telegram-бот із корисною інформацією), так і офлайн (щотижневі інформаційні зустрічі у будинку культури, бібліотеці чи ЦНАПі). Такі майданчики сприятимуть відкритому діалогу, обміну досвідом, обговоренню актуальних проблем, залученню до спільного планування місцевих ініціатив і рішень, що важливо для посилення соціальної згуртованості.

Маківська територіальна громада має потенціал для впровадження освітніх програм у партнерстві з місцевими закладами освіти, бібліотеками, культурними установами. Такі програми можуть охоплювати теми міжкультурної комунікації, побудови толерантного суспільства, знайомства з історією, традиціями та ідентичністю Маківщини, що сприятиме кращому розумінню переселенцями нової соціокультурної реальності, водночас дає місцевим мешканцям змогу усвідомити виклики, з якими стикаються ВПО, та розвинути емпатію й солідарність. У межах такої ініціативи варто також розглянути можливість створення на базі громади інтерактивного культурно-історичного простору «Голоси Макова: музей людей і пам'яті», реалізацію якого можна здійснити шляхом ефективного розподілу ресурсів місцевого бюджету та залучення партнерських організацій. Такий простір/музей міг би поєднувати в собі локальну історію Маківщини, усні свідчення старожилів, традиційні ремесла, а також історії ВПО, які знайшли прихисток у громаді. Створений музей стане місцем зустрічі поколінь і культур, сприятиме збереженню спільної пам'яті, формуванню спільної ідентичності громади та стане важливим ресурсом для освіти, діалогу і примирення в умовах сучасних викликів. У поєднанні з менторською підтримкою, така комплексна стратегія дозволить Маківській територіальній громаді не лише забезпечити успішну інтеграцію новоприбулих, а й зміцнити власну внутрішню стійкість, відкритість і людяність, що є ключовими чинниками розвитку громади в умовах сучасних викликів.

Проте для більш повної соціальної адаптації та відновлення психологічного стану ВПО важливо доповнити культурно-освітні ініціативи практичними заходами, що спрямовані на оздоровлення та відпочинок. У межах Маківської територіальної громади важливо впровадити механізм надання ВПО можливості отримувати знижки на путівки або визначити певну кількість безкоштовних оздоровчих місць у місцевих санаторно-курортних закладах, таких як «Vita Park Сонячний Прованс» [85] та «Arden Palace» [69], розташованих у Сатанівській територіальній громаді. Така практика сприятиме створенню соціально відповідальної концепції співпраці між громадами та оздоровчими комплексами, що демонструє увагу до вразливих категорій населення та підтримує їхнє фізичне і психологічне відновлення. Забезпечення ВПО доступом до якісного відпочинку та лікувальних процедур сприятиме зниженню рівня стресу, покращенню здоров'я та загальній адаптації в нових життєвих умовах. Крім того, соціально відповідальні санаторії отримують можливість продемонструвати свій внесок у підтримку громади, що може позитивно вплинути на їхню репутацію та залучення додаткових партнерів і клієнтів, що є важливим кроком у формуванні інклюзивного, підтримуючого середовища в громаді та підвищенні якості життя ВПО.

Забезпечення психоемоційного відновлення та соціальної інтеграції дітей ВПО в умовах післявоєнної трансформації є пріоритетним завданням місцевих громад. Одним із ефективних інструментів у цьому контексті виступає організація таборів, екскурсій та інших позашкільних заходів з метою надання дітям можливості неформального навчання, відпочинку, емоційного розвантаження та побудови нових соціальних зв'язків. Доцільним кроком є активне залучення іноземних партнерів, культурних інституцій, благодійних організацій і соціально відповідального бізнесу до процесу фінансування таких програм. Прикладами ефективного партнерства можуть виступати організації, які вже працюють з дітьми ВПО, серед яких: Friedrich Ebert Stiftung [72], ChildFund Deutschland [70], Ein Herz für Kinder [71], Фонд Східна Європа [65], Сос Дитячі Містечка [49]. Зокрема, можна ініціювати подання заявки на грантову підтримку для організації безкоштовних екскурсій дітей до культурних об'єктів регіону (Хмельницький, Кам'янець-

Подільський), а також поїздок до оздоровчих таборів та санаторіїв. Такі ініціативи можуть бути реалізовані через гранти культурних фондів; меценатську підтримку приватних таборів, які зможуть поєднати маркетингову активність із соціальною відповідальністю; участь органів місцевого самоврядування (наприклад, відділу освіти, молоді та спорту Маківської територіальної громади), які мають право ініціювати організацію дитячого оздоровлення через обласні програми та партнерство з українськими благодійними фондами, які вже реалізують аналогічні практики (наприклад, фонд «Щире серце» [4], Юнацький клуб «СвіТи» [5], проєкт UCARE.ME [83]).

Для ефективної реалізації програми соціальної адаптації дітей ВПО у Маківській територіальній громаді важливо системно поєднувати різні форми підтримки, що враховують індивідуальні потреби дітей та їхніх сімей. Зокрема, поєднання культурних, освітніх, оздоровчих і психологічних заходів створює комплексний підхід, спрямований на формування почуття безпеки, належності та розвитку соціальних навичок. У цьому контексті доцільно звернути увагу на вже діючі ініціативи та можливості співпраці з різними партнерами – від місцевих органів влади і благодійних організацій до міжнародних фондів та соціально відповідального бізнесу. В таблиці 3.7 зазначені приклади таких ініціатив, що можуть бути адаптовані та впроваджені у Маківській територіальній громаді для комплексного забезпечення психоемоційної підтримки та соціальної інтеграції дітей ВПО.

Таблиця 3.7

Приклади можливих ініціатив для соціальної адаптації дітей ВПО у Маківській територіальній громаді

№	Назва ініціативи / табору	Цільова аудиторія	Джерело фінансування / партнер	Очікуваний ефект
1	2	3	4	5
1	Екскурсії до культурних об'єктів Хмельницького та регіону	Діти віком 8–16 років	Європейські грантові програми, місцевий бюджет	Культурна інтеграція, формування локальної ідентичності

Продовж. табл. 3.7

1	2	3	4	5
2	Табір «СвіТи» (Львів) – для підлітків ВПО	Підлітки ВПО 12–17 років	Юнацький клуб «СвіТи», волонтерські фонди	Психоемоційна підтримка, розвиток м'яких навичок
3	Участь у таборах БО «Щире серце» для дітей і матерів	Діти й матері ВПО	Благодійні фонди, психологічні служби	Реабілітація після травматичних подій
4	Безкоштовні путівки в табір «Артек» (Закарпаття, Київ)	Діти військових, ВПО, сироти	Урядова програма через соціальний захист	Оздоровлення, соціалізація, навчальні активності
5	Поїздки в аквапарк або басейн влітку	Діти ВПО 6–14 років	Локальні бізнеси, громада, меценати	Емоційне розвантаження, соціальна згуртованість
6	Психологічний скринінг та супровід (програма CATS-2, UCARE.ME)	Діти після поїздок або таборів	Міжнародні організації, соцслужби	Виявлення посттравматичних станів, тривала підтримка

Джерело: складено автором

Крім реалізованих ініціатив, зазначених у таблиці 3.7, заслуговує на увагу інформація, оприлюднена міським головою м. Хмельницького Олександром Симчишином щодо організації оздоровчої кампанії для дітей у 2025 році. Міський голова зазначив, що було охоплено понад 4000 дітей, зокрема як з Хмельницької територіальної громади, так і з прифронтових регіонів, які потребують особливої соціальної підтримки. Для досягнення такого результату функціонувала розгалужена мережа з 48 оздоровчих таборів різних форматів, що забезпечило комплексний підхід до відпочинку та реабілітації дітей в умовах воєнного часу. Серед них – позаміський дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Чайка», табори з денним перебуванням на базі дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 42 табори денного перебування на базі загальноосвітніх навчальних закладів, спеціалізований табір «Над Бугом» при Хмельницькому палаці творчості дітей та юнацтва, а також наметове містечко «Мандрівник», що функціонує при Хмельницькому міському центрі туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді. Окрім того, оздоровлення дітей забезпечували спортивні табори – «Лідер», «Олімп» та «Авангард», які сприяють фізичному розвитку, соціалізації та

зміцненню здоров'я [63]. Масштабна система оздоровчих закладів і програм створює належні умови для комплексного психофізичного відновлення та соціальної інтеграції дітей ВПО, забезпечує безкоштовний доступ до якісного відпочинку й розвитку в безпечному та підтримуючому середовищі. Варто зазначити, що участь у цих таборах для дітей ВПО, зокрема з Маківської територіальної громади, є безкоштовною, що створює рівні умови для доступу до якісного відпочинку, оздоровлення та соціальної інтеграції в безпечному та підтримуючому середовищі. Переконані, що успішна реалізація більшої кількості подібних ініціатив можлива за умов тісної взаємодії органів місцевого самоврядування, громадських організацій, іноземних партнерів та соціально відповідального бізнесу. Застосування комплексного підходу до психоемоційної підтримки дітей ВПО сприятиме зміцненню соціальної згуртованості, адаптації у нових умовах та формуванню довіри до інституцій місцевого рівня.

Для покращення соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді доцільним є створення та підтримка консультаційних центрів, які слугуватимуть комплексними майданчиками для надання різнопрофільної підтримки. Відкриття стаціонарних консультаційних пунктів або мобільних центрів підтримки дозволить ВПО отримувати актуальну інформацію щодо їхніх прав, соціальних гарантій, можливостей працевлаштування, медичного забезпечення, юридичної допомоги та психологічної підтримки в доступній і зручній формі. Практична реалізація такої ініціативи повинна передбачати регулярні виїзди фахівців до віддалених чи малодоступних населених пунктів громади, забезпечення онлайн-консультацій для тих, хто не має можливості особисто відвідати центр, а також активну співпрацю з юристами, соціальними працівниками, психологами та іншими спеціалістами. Прикладом ефективної реалізації таких підходів може слугувати діяльність благодійної організації «Стабілізейшен Суппорт Сервісез», яка з 2016 року всебічно підтримує ВПО по всій країні. Фонд не лише надає гуманітарну та правову допомогу, але й активно працює над розвитком Рад ВПО, посиленням інституційної спроможності громад, правопросвітництвом, а також підтримкою системи соціального захисту. Пошук

подібних організацій і налагодження з ними партнерства може значно посилити можливості громади у наданні ефективної підтримки ВПО.

Якщо враховувати важливість комплексної підтримки ВПО, не менш актуальним є впровадження програм мовної підтримки та інтеграції. Організація безкоштовних курсів української мови для ВПО, які стикаються з мовним бар'єром, особливо для переселенців із регіонів, де домінує інша мова спілкування, сприятиме їх ефективнішій соціальній та професійній інтеграції. Для реалізації таких програм доцільно залучати місцеві освітні заклади, публічні бібліотеки та волонтерські організації, що мають відповідний досвід і ресурси для проведення мовних курсів та інтеграційних заходів. Прикладом є курси української мови, які організовують громадські та освітні установи, зокрема безкоштовні заняття у Львівському обласному товаристві «Просвіта» та філологічному факультеті Дрогобицького педагогічного університету [3]. Такі проекти допомагають ВПО активніше інтегруватися в громаду, тому цілком можуть бути реалізовані і в межах Маківської територіальної громади. Альтернативою офлайн-курсам у Маківській територіальній громаді можуть стати онлайн-програми, які забезпечують гнучкий доступ до навчання в будь-який час і за будь-яких умов. Прикладом є «Курс української» – проект Фонду Вадима Столара, який популяризує вивчення української мови через короткі відеоуроки та підтримку в телеграм-спільноті, що дає можливість ефективно опановувати мову навіть за складних обставин [30].

Одним із елементів мовної підтримки є організація безкоштовних курсів англійської мови для ВПО. Оволодіння англійською мовою відкриває додаткові можливості для професійного розвитку, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також сприяє кращій комунікації з міжнародними партнерами, благодійними організаціями та волонтерами. Запровадження таких курсів розширює освітні горизонти ВПО, сприяє їхній інтеграції в сучасне мультикультурне середовище та підтримує формування мовної компетентності, необхідної у глобалізованому світі. Для ефективної реалізації ініціатив доцільно залучати мовні школи, волонтерські ініціативи, а також використовувати онлайн-платформи, що надають якісні навчальні матеріали безкоштовно. Як приклад,

Гончаренко центр у місті Хмельницький реалізує безкоштовні офлайн-курси англійської мови для дітей та дорослих [10]. Заняття проводяться у спеціально облаштованих аудиторіях, що сприяє комфортному та результативному навчанню. Викладання здійснюють сертифіковані фахівці з досвідом міжнародної практики, які використовують сучасні методики й індивідуальний підхід. Після завершення курсу слухачі отримують сертифікати, що підтверджують рівень знань. Крім офлайн-формату, Гончаренко Центр має онлайн-платформу «Гончаренко Центр. Online», яка надає доступ до вивчення англійської мови дистанційно, що дозволяє охопити ширше коло учасників, зокрема тих, хто проживає у віддалених громадах або має обмежені можливості для очного навчання. Таким чином, подібні ініціативи створюють умови для всебічної мовної підтримки ВПО та посилюють їхні перспективи в особистісному та професійному розвитку.

З метою підвищення поінформованості ВПО про їхні права та доступні можливості в умовах нової громади, важливим заходом є проведення масштабної інформаційної кампанії. Така кампанія має включати створення та широке поширення інформаційних буклетів, листівок, постерів, які у простій, доступній формі пояснюють переселенцям їхні соціальні, правові та економічні права, порядок отримання допомоги, участі у місцевих програмах, доступу до медицини, освіти, житла тощо. Особливу увагу слід приділити візуальному оформленню матеріалів, щоб інформація була зрозумілою для людей різного віку, рівня освіти та цифрової грамотності. Крім друкованої продукції, необхідно створити серію відеоматеріалів та інфографік, які можна розмішувати у соціальних мережах, на сайтах органів місцевого самоврядування та в громадських установах. Доцільно також запуснути онлайн-платформу або окрему інформаційну сторінку на сайті Маківської сільської ради [34], де ВПО могли б у зручний час дізнатися про актуальні можливості, послуги, пільги та графіки виїзних прийомів соціальних служб. Гаряча лінія або чат-бот можуть стати ефективним інструментом для оперативної консультації. У Маківській територіальній громаді реалізація такої кампанії може відбуватись через партнерство з освітніми закладами, бібліотеками, ЦНАП, соціальними службами та волонтерами. Важливо, щоб інформаційна

робота велася не одноразово, а на постійній основі, з урахуванням змін у законодавстві та потреб самих ВПО. Такі дії не лише зменшують правову та інформаційну ізоляцію ВПО, але й формують довіру до громади, стимулюють активну участь переселенців у громадському житті та сприяють більш швидкій соціальній адаптації.

Одночасно з інформаційною підтримкою важливо звернути увагу на розвиток цифрової грамотності серед ВПО, що є ключовим чинником успішної інтеграції в сучасне суспільство. Проведення спеціалізованих тренінгів із користування державними електронними сервісами, такими як «Дія» [16], а також навичок дистанційного навчання та пошуку роботи, суттєво спрощує доступ переселенців до необхідних послуг і ресурсів. Здобуття навичок не лише підвищує рівень самообслуговування ВПО, а й сприяє їхній соціальній та професійній адаптації, розширенню можливостей для працевлаштування та подальшого розвитку. Організація таких тренінгів може здійснюватися за участі місцевих освітніх закладів, громадських організацій та ІТ-волонтерів, що забезпечить якісне і доступне навчання для широкого кола переселенців.

Інноваційні підходи до соціальної адаптації ВПО набувають особливого значення в умовах сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням їхньої інтеграції та підтримки на місцевому рівні. Одним із перспективних напрямків є використання інтерактивних освітніх інструментів, які сприяють формуванню емпатії, підвищенню обізнаності громадськості та зменшенню соціальних бар'єрів. Одним із таких інструментів є настільна гра «Переселенська блуканина», розроблена на основі реальних історій ВПО (рис. 3.2). Гравці беруть на себе роль переселенців, проходять різні етапи переміщення та інтеграції, знайомляться із проблемами та викликами, з якими стикаються ВПО в повсякденному житті. Ігрове поле передбачає типові ситуації, що дозволяють глибше зрозуміти процес адаптації та сприяють подоланню стереотипів. За результатами досліджень, проведених у 18 областях України, участь у грі суттєво змінює ставлення гравців до ВПО – понад 45% опитаних повідомили про позитивні зміни в ставленні, а 34% висловили співчуття щодо пережитої переселенцями трагедії. Лише 1% учасників залишились

байдужими, що свідчить про високу ефективність методу як інструменту соціальної освіти [21].

Рис. 3.1. Настільна гра «Переселенська блуканина»

Джерело: [21]

«Переселенська блуканина» є безкоштовним некомерційним проектом, що вже поширений серед державних установ, громадських організацій та спільнот переселенців [21]. Включення подібних ігор до програм соціальної адаптації ВПО в Маківській територіальній громаді може суттєво посилити інформаційно-просвітницьку роботу, сприяти формуванню толерантного ставлення серед мешканців та створити безпечне середовище для ВПО. Інтеграція такого інноваційного інструменту в роботу консультаційних центрів, освітніх закладів і культурних ініціатив підвищить ефективність комплексної підтримки ВПО та сприятиме їхній успішній соціальній інтеграції.

Отже, ефективна соціальна адаптація ВПО в Маківській територіальній громаді можлива лише за умови впровадження комплексного, багатовекторного підходу, що поєднує культурно-освітні заходи (ознайомчі екскурсії, інтеграційні ігри), оздоровчі та рекреаційні ініціативи (санаторні путівки, дитячі табори), розвиток мовних і цифрових навичок, створення консультаційних центрів для отримання правової, психологічної та соціальної підтримки, а також масштабну інформаційну кампанію про права й можливості переселенців. Завдяки партнерству з місцевими закладами, громадськими організаціями, міжнародними

фондами та бізнесом, такі заходи підвищують почуття належності до громади, зміцнюють інституційну спроможність Маківської територіальної громади і сприяють формуванню інклюзивного середовища, де кожен ВПО може реалізувати свій потенціал і відчутти підтримку нового соціального середовища.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було досягнуто всіх поставлених завдань, що дало змогу отримати обґрунтовані результати та сформулювати такі висновки:

1. Соціальна адаптація ВПО є складним і багатокомпонентним процесом пристосування до нових соціальних, економічних і культурних умов життя, що охоплює не лише задоволення базових життєвих потреб (таких як житло, зайнятість, доступ до послуг), але й інтеграція в нову соціальну спільноту, збереження особистісної та колективної ідентичності, формування почуття безпеки, довіри й нових соціальних зв'язків. На процес адаптації впливають як внутрішні (особистісні) чинники – зокрема вік, рівень освіти, професійна підготовка, психоемоційний стан, – так і зовнішні умови, зокрема політика державної влади та органів місцевого самоврядування, наявність соціальної інфраструктури, рівень згуртованості громади.

Адаптація передбачає розвиток таких індивідуальних характеристик, як соціальний інтелект, гнучкість мислення, самомотивація, толерантність і здатність до конструктивної взаємодії в новому середовищі. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, що призвело до масових переміщень населення, значення ефективних механізмів інтеграції та адаптації ВПО суттєво зросло та стало ключовим чинником соціальної стабільності, згуртованості та відновлення місцевих громад.

2. Нормативно-правове забезпечення прав та гарантій ВПО в Україні базується на національному законодавстві та міжнародних правових стандартах. Основним нормативно-правовим актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що визначає правовий статус ВПО, засади державної підтримки та гарантії соціального захисту. Доповненням виступають закони про місцеве самоврядування, соціальні послуги, зайнятість, а також численні урядові постанови. Останні зміни, ухвалені у 2024–2025 роках, відзначаються спробами розширити адресність допомоги, оптимізувати процедури її надання, посилити контроль за ефективністю використання ресурсів. Утім, існує

необхідність подальшого удосконалення правового поля, зокрема в частині участі ВПО в політичному житті громад, забезпечення житлом та розбудови інституційної інклюзивності на місцевому рівні.

3. Ключову роль у забезпеченні практичної реалізації заходів з адаптації ВПО відіграють ОТГ, де відбувається безпосередня взаємодія з переселенцями, надаються житлові, соціальні, освітні та інші послуги, організовуються інтеграційні заходи. ОТГ стають осередками реалізації політики децентралізації в контексті кризового реагування та відновлення. Проте водночас громади стикаються з низкою викликів – обмеженістю ресурсів, інституційною неготовністю до роботи з вразливими групами, наявністю соціальних упереджень серед частини місцевого населення. Проте досвід низки громад України демонструє, що активне залучення ВПО до громадської діяльності сприяє соціальній згуртованості, економічному розвитку та формуванню нової якості місцевого самоврядування.

4. Проведене емпіричне дослідження соціальної адаптації ВПО у Маківській територіальній громаді засвідчило наявність як позитивних тенденцій, так і серйозних бар'єрів на шляху до повноцінної інтеграції. Використані методики (зокрема опитування за авторською анкетною та проективна методика К. Роджерса і Р. Даймонда) дали змогу отримати багатовимірну картину адаптаційних процесів. Результати показали переважання середнього або часткового рівня адаптації серед опитаних, наявність труднощів у сферах емоційного самопочуття, соціальної інтеграції, самооцінки та почуття безпеки. Найгострішими проблемами виявилися нестача житла, обмежений доступ до якісної психологічної підтримки, фінансова нестабільність та низька участь ВПО у громадському житті.

Результати дослідження вказують на потенціал до позитивної динаміки, зокрема значна частина респондентів виявляє готовність до інтеграції, демонструє бажання працювати, навчатися, брати участь у місцевих ініціативах за умови доступної підтримки, що свідчить про необхідність цілісного, скоординованого підходу до розробки та реалізації програм адаптації, які поєднують психологічну підтримку, соціальну інклюзію, економічну мобілізацію та розвиток компетенцій.

5. Ефективна соціальна адаптація ВПО в ОТГ можлива за умови впровадження системних рішень, що враховують як індивідуальні потреби людей, так і специфіку локального контексту. До пріоритетних напрямів такої політики належать професійна перекваліфікація відповідно до потреб місцевого ринку праці; розвиток інфраструктури підтримки (соціальні центри, мобільні служби, інформаційні платформи); запровадження електронних сервісів для координації допомоги; стимулювання участі ВПО в житті громади; забезпечення якісного та доступного психологічного супроводу. Особливе значення має посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування – шляхом формування спеціалізованих структур, навчання персоналу, впровадження механізмів моніторингу та аналізу потреб ВПО.

6. Комплекс заходів, розроблений для Маківської територіальної громади, демонструє потенціал для локалізації загальнодержавних стратегічних пріоритетів з урахуванням особливостей місцевого середовища. Він охоплює інструменти соціального, культурного, освітнього та інституційного характеру – від створення житлового банку до реалізації програм мовної адаптації, культурного взаємозбагачення та цифрової інклюзії. Особлива увага приділяється формуванню партнерств з громадським сектором, благодійними фондами, місцевим бізнесом та міжнародними донорами, що дозволяє створити синергію зусиль та підвищити ефективність заходів.

Запропонована модель підтримки ВПО може бути застосована і в інших ОТГ як практичний інструмент інтеграційної політики. Її успішна реалізація залежить від політичної волі, ресурсного забезпечення, інституційної підготовки та наявності ціннісної орієнтації на людину як центрального суб'єкта соціального розвитку і відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-42642> (дата звернення: 14.07.2025)
2. Балакірева О. Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: мат. круглого столу (9 липня 2014 р.). URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html> (дата звернення: 18.07.2025)
3. Безкоштовні курси української мови для вимушених переселенців. *stolarfund.com*. URL: <https://surl.li/xypcnj> (дата звернення: 14.06.2025)
4. Благодійний Фонд SINCERE HEART. *щире серце*. URL: <https://sincere-heart.org.ua/> (дата звернення: 03.08.2025)
5. Благодійний юнацький клуб «СвіТи». *svity.lviv*. URL: <https://www.instagram.com/svity.lviv/> (дата звернення: 22.07.2025)
6. Вапняр Д. В. Гевчук Н. С. Вплив воєнних дій на психологічний стан та соціальну адаптацію ВПО. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. За ред. Л. П. Мельник, Т. Л. Опалюк. Вип. 40. Кам'янець-Подільський, 2025. С. 13–20. URL: <https://zbsocped.kpnu.edu.ua/?p=74> (дата звернення: 25.07.2025)
7. Вапняр Д. В. Гевчук Н. С. Оцінка соціальної роботи із постраждалими від воєнних дій в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. Вип. №2, 2024. С. 7–23. URL: <https://journals.kpdi.in.ua/index.php/swp/article/view/200/195> (дата звернення: 20.07.2025)
8. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / О. М. Балакірева та ін.; за ред. О. М. Балакіревої. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». 2016. 140 с.
9. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh> (дата звернення: 04.08.2025)

10. Всеукраїнська освітньо-культурна мережа Гончаренко центр. *Гончаренко центр*. URL: <https://goncharenkocentre.com.ua> (дата звернення: 13.06.2025)

11. Галіахметов І. А. Змістова характеристика прав внутрішньо переміщених осіб та хост-територіальних громад. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 63–67. DOI: https://doi.org/10.24144/2_788-6018.2022.04.11 (дата звернення: 03.06.2025)

12. Герасимова І. В. Механізми адаптаційних процесів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. 2017. № 7. С. 15–24.

13. Гранти на навчання і перекваліфікацію для ВПО та вразливих категорій населення (DRC). *Центр розвитку ЧАС ЗМІН*. URL: <https://surli.cc/yzmsps> (дата звернення: 01.08.2025)

14. Гранти співпраці з культурними інститутами. *House of Europe*. URL: <https://surl.lu/memfko> (дата звернення: 01.08.2025)

15. Громада на Полтавщині створила електронну базу житла для переселенців. *decentralization.gov.ua*. URL: <https://surl.lt/aoksjl> (дата звернення: 20.07.2025)

16. Дія: Державні послуги онлайн. *Дія*. URL: <https://diia.gov.ua> (дата звернення: 03.08.2025)

17. Для вимушено переміщених осіб. *Офіційний сайт Львівської міської ради*. URL: <https://city-adm.lviv.ua/attention/dlia-vymusheno-pereselenykh-osib> (дата звернення: 28.07.2025)

18. Ель-Башра Дж., Фіш К. Біженці та внутрішньо переміщені особи: Доповідь Управлінню Верховного Комісаріату ООН у справах біженців від 11.09.2004. URL: <https://www.unhcr.org/ru/wp-content/uploads/sites/73/2019/> (дата звернення: 26.07.2025)

19. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до життя в нових громадах. *Фонд «Відродження»*. URL: <https://www.irf.ua/contest/integracziya-vnutrishno-peremishhenyh-osib-do-zhyttya-v-novyh-gromadah/> (дата звернення: 01.08.2025)

20. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення: монографія / О.Ф. Новікова та ін. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті. 2018. 244 с
21. Інформація про настільну гру «Переселенська блуканина». *radnyk.org*. URL : <https://radnyk.org/gra-pereselenska-blukanina/> (дата звернення: 15.08.2025)
22. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості: монографія. Чернівці: Вид-во «Золоті литаври». 2012. 252 с.
23. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни Керівні принципи ООН з питань внутрішнього. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini> (дата звернення: 15.08.2025)
24. Клавдієва К. Д. Роль мотиваційного механізму в процесі інтеграції внутрішньо переміщених осіб до нового соціокультурного середовища. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб на ринку праці України: досвід і проблеми: тези доповідей круглого столу (26 квітня 2017 року, м. Київ) / упоряд. О. П. Канівець, Л. Г. Новаш. Київ: ІПК ДСЗУ, 2017. 106 с.
25. Комплексне порівняльне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року» (лютий 2023 року). *Соціологічна група «Рейтинг»*: URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html (дата звернення: 15.08.2025)
26. Конвенція про статус біженців ООН. Міжнародний документ від 28.07.1951, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 27.07.2025)
27. Конкурс бізнес-проектів від програми CLEAR, Global Communities. *granty.org.ua*. URL: <https://surl.li/rvyndf> (дата звернення: 10.08.2025)
28. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 27.07.2025)
29. КримSOS – громадська організація. *КримSOS*. URL: <https://krym.sos.com> (дата звернення: 20.08.2025)

30. Курс української. *Фонд Вадима Столара*. URL: <https://surl.li/bndptu> (дата звернення: 21.08.2025)
31. Ліпінська Н. Ф. Самоефективність особистості як джерело її активності. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. Т. 19, Вип. 1. С. 180–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_psi_2014_19_1_24 (дата звернення: 15.08.2025)
32. Ляховець Л. О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2013. Вип. 114. С. 128–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_20_13_114_28 (дата звернення: 22.08.2025)
33. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо-переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2016. Вип. 12. С. 131–138.
34. Маківська сільська рада. *Офіційний сайт Маківської сільської ради*. URL: <https://makivska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2025)
35. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. *Соціальна політика*. 2015. № 9. С. 45–54.
36. На Волині відкрили новий Центр підтримки для переселенців з Донеччини: де його знайти. *Вільне радіо*. URL: <https://surl.li/evzluq> (дата звернення: 25.08.2025)
37. Новікова О. Ф., Панькова О. В. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Соціальна економіка, політика та демографія. Проблеми економіки* № 3 (37). 2018. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-3_0-pages-217_225.pdf (дата звернення: 10.06.2025)
38. Пиголенко І. В., Пиголенко Ю. А. Роль старостинських округів в адаптації внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах. *Соціальні структури та соціальні відносини*. Випуск 46. 2023. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50538/1/I_Pyholenko_Y_Pyholenko_RSOAVPOT_G_FKU.pdf (дата звернення: 20.06.2025)

39. «Підтримка спроможності державних установ та місцевих громад у зміцненні системи соціального захисту в Україні» | 2025. *Благодійний фонд «Стабілізаційний суппорт сервіс»*. URL: <https://surl.li/bsbvgs> (дата звернення: 05.08.2025)

40. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 25.07.2025)

41. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування: Закон України від 18.12.2024 р. № 4158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4158-20#n86> (дата звернення: 25.07.2025)

42. Про внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 989. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-2024-п#Text> (дата звернення: 25.06.2025)

43. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text> (дата звернення: 20.07.2025)

44. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 20.06.2025)

45. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-VIII#Text> (дата звернення: 20.06.2025)

46. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1707-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 25.07.2025)

47. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р.

№ 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 25.07.2025)

48. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 20.06.2025)

49. Про нас. *Сос Дитячі Містечка*. URL: <https://sos-ukraine.org> (дата звернення: 06.08.2025)

50. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 20.06.2025)

51. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 21.06.2025)

52. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 р. № 1669-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text> (дата звернення: 22.06.2025)

53. Проєкт USAID «ГОВЕРЛА» виділив грант для сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громадах Львівської області. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.ua/news/15241> (дата звернення: 05.08.2025)

54. Протокол щодо статусу біженців ООН. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 01.08.2025)

55. Психологічний словник / уклад: В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова; за ред. Н. А. Побірченка. Київ : Київський столич. ун-т імені Бориса Грінченка, 2007. 336 с.

56. Ради ВПО. *Єднання заради дії*. URL: <https://yednanniaz aradydii.org.ua/vpo/> (дата звернення: 15.08.2025)

57. Ради ВПО: від адаптації до впливу. *Дія.Освіта*. URL: <https://osvita.diaa.gov.ua/courses/idp-councils-from-adaptation-to-impact> (дата звернення: 15.08.2025)

58. Самоактуалізація. *Енциклопедія освіти*. Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремін. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 1144 с. URL : <https://surli.cc/rbcxhe> (дата звернення: 23.06.2025)
59. Сервісна картка ВПО. *Джерело підтримки*. URL: https://wellspring.dp.ua/service_vpo (дата звернення: 03.08.2025)
60. Соціологія: словник термінів і понять / Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А. та ін. Київ: Кондор, 2006. 372 с.
61. Ткачук А. Ф. Діяльність органів місцевого самоврядування та депутатів сільської, селищної, міської ради (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус». 2016. 80 с.
62. У Житомирі відкрили центр підтримки для переселенців «ЯМаріуполь». *Житомир.інфо*. URL: https://www.zhitomir.info/news_222868.html (дата звернення: 04.08.2025)
63. У Хмельницькій громаді працюють 48 літніх таборів для дітей. *Vsim.ua*. URL: <https://surl.li/nljmha> (дата звернення: 20.08.2025)
64. Український тлумачний словник / за ред. В. Т. Бусела. Київ, Ірпінь: Вид-во «Перун», 2016. 1696 с.
65. Фонд «Східна Європа» ФСЕ. *Соціальна країна*. URL: <https://surl.li/ibcq1x> (дата звернення: 10.08.2025)
66. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 2. С. 164–175.
67. Центр безкоштовної психологічної підтримки. *Разом з тобою*. URL: <https://razomztoboyu.org/center/dnipro/> (дата звернення: 11.08.2025)
68. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор. 2007. 640 с.
69. Arden Palace: Оздоровчий комплекс | Відпочинок в Сатанові. *Arden Palace*. URL: <https://arden-palace.com> (дата звернення: 10.08.2025)
70. ChildFund: Start. *ChildFund*. URL: <https://www.childfund.de> (дата звернення: 15.08.2025)

71. Ein Herz für Kinder fördert Chancenstiftung - Die Chancenstiftung. *Die Chancenstiftung*. URL: <https://surl.li/djjfte> (дата звернення: 15.08.2025)
72. Friedrich Ebert Stiftung. *Friedrich Ebert Stiftung*. URL: <https://www.fes.de/> (дата звернення: 15.08.2025)
73. Friends pave the way – Activities. *Red Cross EU Office*. URL: <https://redcross.eu/projects/friends-show-the-way> (дата звернення: 15.08.2025)
74. Guiding Principles UN on Internal Displacement 2004. *UNHCR – The UN Refugee Agency*. URL: <http://www.brookings.edu/~media/Projects/idp/GPEnglish.pdf> (дата звернення: 10.08.2025)
75. Jaschke P., Löbel L.-M., Krieger M., Legewie N., Kroh M. & Jacobsen J. Mentoring as a grassroots effort for integrating refugees – evidence from a randomised field experiment. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(18), 2022, pp. 4085–4105. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1369183_X.2022.2058918 (дата звернення: 25.07.2025)
76. Mental help. *Mental help*. URL: <https://mentalhelp.com.ua> (дата звернення: 15.08.2025)
77. Mentoring for Migrants. *Migration and Home Affairs*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/projects/mentoring-migrants_en (дата звернення: 06.08.2025)
78. Ocalenie Foundation: Homepage. *Ocalenie Foundation*. URL: <https://centrum.ocalenie.org.pl/ua> (дата звернення: 06.08.2025)
79. Recommendation 1877. Europe's forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons. 2009 URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTMLen.asp?fileid=17759&lang=en> (дата звернення: 01.07.2025)
80. Recommendation of The Committee of Ministers to member states on Internally displaced persons (adopted on 5 April 2006). URL: <http://www.forcedmigration.org/research-resources/expert-guides/forced-migration-and-electoralparticipation/internally-displaced-persons-idps> (дата звернення: 01.07.2025)
81. Refugee Peer Support. *Diakonijas centrs*. URL: <https://mentoring.diakonija.lv> (дата звернення: 01.08.2025)

82. Resolution 2028. The humanitarian situation of Ukrainian refugees and displaced persons. 2015. URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=21480&lang=en> (дата звернення: 10.07.2025)

83. Ucare Mental Health. *ucare.foundation*. URL: <https://ucare.foundation/ucare-me/> (дата звернення: 05.08.2025)

84. UNHCR Europe situations: Data and trends – Arrivals and displaced populations (November 2022). *UNHCR*. URL: <https://reliefweb.int/report/world/unhcr-europesituations-data-and-trends-arrivals-and-displacedpopulations-november-2022> (дата звернення: 06.08.2025)

85. VitaPark Сонячний Прованс з радістю вітає Вас! *sprovans*. URL: <https://sprovans.com.ua/> (дата звернення: 10.08.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації

К. Роджерса та Р. Даймонда

Інструкція: прочитайте речення та поставте цифру відповідно до вашого ставлення щодо нього: «0» - це до мене абсолютно не відноситься; «2» - сумніваюся, що це можна віднести до мене; «3» - не наважуюся віднести це до себе; «4» - це схоже на мене, але немає впевненості; «5» - це на мене схоже; «6» - це точно про мене

1. Чи відчуває незручність, коли вступає з ким-небудь в розмову.
2. Немає бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому любить змагання, боротьбу.
4. Чи пред'являє до себе високі вимоги.
5. Часто лає себе за зроблене.
6. Часто відчуває себе приниженим.
7. Сумнівається, що може подобатися кому-небудь з осіб протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, бадьорі відносини з оточуючими.
10. Людина стримана, замкнута; тримається від усіх трохи в стороні.
11. У своїх невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на нього можна покластися.
13. Відчуває, що не в силах хоч що-небудь змінити, що всі зусилля марні.
14. На багато дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила і вимоги, яких слід дотримуватися.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Любить мріяти – іноді прямо серед білого дня. Насилу повертається від мрії до реальності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: «загострюється» на переживаннях образ, подумки перебираючи способи помсти.
19. Вміє керувати собою і власними вчинками, змушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для нього - не проблема.
20. Часто псується настрій: накочує смуток, нудьга.
21. Все, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі, зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх виражає.
24. Серед великого збігу народу буває трошки самотньо.
25. Зараз дуже не по собі. Хочеться все кинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай ладнає.
27. Найважче боротися з самим собою.
28. Насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.
29. У душі - оптиміст, вірить в майбутнє.
30. Людина неподатлива, вперта; таких називають важкими.
31. До людей критичний і судить їх, якщо вважає, що вони цього не заслуговують.

32. Зазвичай відчуває себе не провідним, а веденим: йому не завжди вдається мислити і діяти самостійно.
33. Більшість з тих, хто його знає, добре до нього ставиться, любить його.
34. Іноді бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.
35. Людина з привабливою зовнішністю.
36. Відчуває себе безпорадним, потребує когось, хто був би поруч.
37. Приймавши рішення, слідує йому.
38. Приймаючи, здавалося б, самостійні рішення, не може звільнитися від впливу інших.
39. Відчуває почуття провини, навіть коли звинувачувати себе наче ні в чому.
40. Відчуває неприязнь до того, що його оточує.
41. Всім задоволений.
42. Вибитий з колії: не може зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.
43. Відчуває млявість: все, що раніше хвилювало, стало раптом байдужим.
44. Урівноважений, спокійний.
45. Розлютившись, нерідко виходить з себе.
46. Часто відчуває себе скривдженим.
47. Людина поривчаста, нетерпляча, гаряча.
48. Буває, що бреше.
49. Не дуже довіряє своїм почуттям: вони іноді підбивають його.
50. Досить важко бути самим собою.
51. На першому місці розум, а не почуття: перш ніж що -небудь зробити, подумає.
52. Те, що відбувається з ним тлумачить на свій лад, здатний напридумувати зайвого.
53. Людина терпима до людей і приймає кожного таким, яким він є.
54. Намагається не думати про свої проблеми.
55. Вважає себе цікавою людиною - привабливим як особистість, помітним.
56. Людина сором'язлива, легко ніяковіє.
57. Обов'язково потрібно нагадувати, підштовхувати, щоб довів справу до кінця.
58. У душі відчуває перевагу над іншими.
59. Немає нічого, в чому б висловив себе, виявив свою індивідуальність, своє Я.
60. Боїться того, що думають про нього інші.
61. Честолюбний, небайдужий до успіху, похвали; в тому, що для нього істотно, намагається бути серед кращих.
62. Людина, у якого в даний час багато презирства.
63. Людина ділова, енергійна, сповнена ініціатив.
64. Пасує перед труднощами і ситуаціями, які загрожують ускладненнями.
65. Себе просто недостатньо цінує.
66. За вдачею ватажок і вміє впливати на інших.
67. Відноситься до себе в цілому добре.
68. Людина наполеглива; їй завжди важливо наполягти на своєму.
69. Не любить, коли з ким-небудь псуються стосунки, особливо якщо розбіжності загрожують стати явними.
70. Подовгу не може прийняти рішення, а потім сумнівається в його правильності.
71. Перебуває в розгубленості, все сплуталось, все змішалось у нього.
72. Чи задоволений собою.
73. Невдаха.

74. Людина приємна, що розташовує до себе.
75. Особою, може, і не дуже гарний, але може подобатися як людина, як особистість.
76. Нехтує осіб протилежної статі і не пов'язується з ними.
77. Коли потрібно щось зробити, охоплює страх: а раптом не впораюся, а раптом не вийде.
78. Легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно б турбувало.
79. Вміє наполегливо працювати.
80. Відчуває, що зростає, дорослішає: змінюється сам і ставлення до навколишнього світу.
81. Трапляється, що говорить про те, в чому зовсім не розбирається.
82. Завжди говорить тільки правду.
83. Стривожений, стурбований, напружений.
84. Щоб змусити хоч щось зробити, потрібно як слід наполягти, і тоді він поступиться.
85. Відчуває невпевненість в собі.
86. Обставини часто змушують захищати себе, виправдовуватися і обґрунтовувати свої вчинки.
87. Людина поступлива податлива, м'яка у відносинах з іншими.
88. Людина тлумачна, любить міркувати.
89. Інколи любить похвалитися.
90. Приймає рішення і тут же їх змінює; зневажає себе за безвілля, а зробити з собою нічого не може.
91. Намагається покладатися на свої сили, не розраховує на чийсь допомогу.
92. Ніколи не виправдовується.
93. Відчуває відчуття скутості, внутрішньої несвободи.
94. Виділяється серед інших.
95. Не дуже надійний товариш, не в усьому можна покластися.
96. У собі все ясно, добре розуміє.
97. Комунікабельний, відкрита людина; легко сходиться з людьми.
98. Сили і здібності цілком відповідають тим завданням, які доводиться вирішувати; з усім може впоратися.
99. Себе не цінує: ніхто його всерйоз не сприймає; в кращому випадку до нього поблажливі, просто терплять.
100. Турбується, що особи протилежної статі занадто займають думки.
101. Всі свої звички вважає хорошими.

Авторська анкета щодо соціальної адаптації ВПО
в Маківській територіальній громаді

1. Як довго ви проживаєте в Маківській територіальній громаді?
 - Менше 6 місяців
 - Від 6 до 12 місяців
 - Від 1 до 2 років
 - Більше 2 років
2. Чи відчуваєте ви підтримку від місцевої влади?
 - Постійно відчуваю підтримку
 - Час від часу відчуваю підтримку
 - Рідко відчуваю підтримку
 - Не відчуваю підтримки
3. Як ви оцінюєте доступність соціальних послуг у громаді?
 - Дуже добре
 - Добре
 - Задовільно
 - Погано
4. Як ви оцінюєте свою адаптацію до місцевих економічних умов?
 - Повністю адаптувався(лась)
 - Адаптуюсь поступово
 - Є певні складнощі
 - Не адаптувався(лась) зовсім
5. Наскільки складно вам було знайти житло в громаді?
 - Зовсім не складно
 - Легко
 - Було складно, але вирішив(ла) проблему
 - Дуже складно
6. Чи вдалося вам знайти роботу або джерело доходу в громаді?
 - Так, маю постійну роботу (зазначте форму роботи та сферу діяльності)
 - Так, маю тимчасову роботу
 - Ні, але шукаю роботу
 - Ні, не шукаю роботу
7. Чи відчуваєте ви психологічну підтримку в новому середовищі?
 - Так, постійно
 - Іноді відчуваю
 - Рідко відчуваю
 - Не відчуваю взагалі
8. Чи берете ви участь у місцевих громадських заходах?
 - Постійно
 - Іноді

- Дуже рідко
 - Не беру участі
9. Як ви оцінюєте взаємодію з місцевими жителями?
- Дуже добрі стосунки
 - Добрі стосунки
 - Є деякі труднощі
 - Немає взаємодії
10. Чи відчуваєте ви підтримку з боку місцевих громадських організацій?
- Так, постійно
 - Іноді
 - Рідко
 - Не відчуваю взагалі
11. Чи відчуваєте ви себе частиною місцевої громади?
- Так, повністю
 - Частково
 - Ні, але хочу інтегруватися
 - Ні, зовсім не відчуваю
12. Чи відчуваєте ви тривогу через своє майбутнє в новому місці?
- Ні, взагалі не відчуваю
 - Іноді відчуваю
 - Постійно відчуваю
 - Відчуваю дуже сильно
13. Чи змогли ви знайти нових друзів у громаді?
- Так, багато
 - Так, декілька
 - Ні, але намагаюся
 - Ні, не шукаю нових знайомств
14. Чи плануєте ви залишитися у громаді на тривалий термін?
- Так, однозначно
 - Швидше за все, так
 - Швидше за все, ні
 - Ні, не планую
15. Як ви оцінюєте загальний рівень своєї адаптації в громаді?
- Повністю адаптувався(лась)
 - Частково адаптувався(лась)
 - Є труднощі з адаптацією
 - Не адаптувався(лась) зовсім